

Жалолиддин РУМИЙ,
шарқ мутафаккири

Сен ўзгага бера оладиган нарсаларинггагина эгасан. Ўзгага бера олмайдиган нарсаларинг эса, сенга эгадир.

Kitob dunyosi

Маънавий-маърифий, адабий-бадий, ижтимоий-сиёсий газета

№ 15 (329)
2020 йил
23 сентябрь.
Газета ҳар
ойнинг иккинчи
ва тўртинчи
чоршанбасида
чоп этилади.

Нил ГАЙМАН,
инглиз ёзувчиси

«Одамлар бошқа бирор жойда яшасам, бахтли бўлардим, деб ўйлашди. Лекин бу хомхаёл. Чунки сиз қаерга борманг, барибир ўзингизни олиб кетасиз...»

Бизни билган биллади, билмаган ўзи биллади.

Жалолиддин РУМИЙ

Такеши КИТАОКА:

Қушлар билан қўшиқлар куйлашлари кифоя

Қушларнинг мамлакатнинг замонавий хассос шорларидан бири Такеши КИТАОКА 1948 йилда таваллуд топган. Бонн университетиде тахсил олган. Шимане университети жамияти, Окаяма университети профессори. Шоирнинг «Шарпалар орасида», «Япроқлар оралаб», «Вақт ичида», «Юмалок кўз-ли кабутар» номли шеърини тўпламлари шеърят ихлосмандларига манзур бўлган.

— Жаноб Такеши, жаҳон адабиётига қўшган ҳиссангиз нимадан иборат деб ўйлайсиз?

— Жаҳон адабиёти тушунчаси мен унга ҳисса қўшолмайдиган даражада улкан, шундай экан, мен жаҳон адабиётига ҳозирча ҳисса қўшдим, деб айтмай тураман.

— Инсоният ижтимоий фанларсиз қай аҳволга тушган бўлар эди?

— Ижтимоий фанлар инсонни инсон қиладиган ҳамда эркинлик ҳақидаги фандир. Эрк деганда мен истаган нарсани танлаш ҳуқуқини назарда тутмайман, балки Яратгани, фаришталарни ва бу дунёдан кетган инсонлар руҳини бирлаштирган ҳақиқатни назарда тутаяман.

— Ижтимоий фанлар бу — инсон кимлигини англашнинг ягона йўли. Демакки, усиз биз Худо томон боролмаймиз. Худосиз-

лик биз учун қадр-қимматимиздан воз кечиш билан баробар.

— Инсонлар ҳаётида шеърни қандай топиши мумкин?

— Жуда осон. Улар бунинг учун осмондаги булутлар ва юлдузларга қарашлари, ўрмонда қушлар билан қўшиқлар куйлашлари кифоя.

— Шеърят қандай қилиб ижтимоий тармоқлар билан рақобатлаша олади?

— Бу биров мураккаб савол. Ижтимоий тармоқлар қабул қилиш учун осон шакллари беришни мақсад қилган. Лекин менинг фикримча, шеърят бу сафдан ташқарида ва у томон бормаиди ҳам.

— Муҳтарам Такеши жаноблари, мароқли суҳбатингиз учун ташаккур. Ижодий фаолиятингизда улкан муваффақиятлар, барака тилаб қоламиз.

М. АБДУЛЛАЕВА суҳбатлашди

Нифоқмас, мустаҳкам иттифоқ бўлмай
Икки ўртадаги икки фаслимиз.

Мана, энди мен ҳам хазон фаслиман,
Сен яшил. Мен бўлсам заъфарон бу кун.
Баҳорим, барибир, юракларимиз
Севиб яшамокка қилинган ҳукм.
Майин сочларингни силагим келар,
Кўксимга бош қўйиб айтгинг келар роз.
Боргим келар — дариг, ўртамизда қиш,
Келгинг келар — дариг ўртамизда ёз.
Лекин... бутун дунё шубҳа қилса ҳам
Баҳорим, муқаррар бизнинг васлимиз.
Нифоқмас, мустаҳкам иттифоқ бўлмай
Икки ўртадаги икки фаслимиз.
Ёз ҳозирдан тушмай. Қиш кетмай эриб.
Ахир бир кун бизни туйунсай-улар.
Шафқатга муносиб ҳислар бор, эсоним,
Бордир муруватга лойиқ туйгулар.
Мен шу туйгулардан тинглайман тунлар
Сирли бир қўшиқни, махзун олиб тин.
«Хазонрез куз билан ям-яшил баҳор,
Қаранглар, бир-бирин севиб қолибди».
Ва тўшалиб кетар сен тарафга йўл,
Бир йўлким — ёғдудан, нурдан, зиёдан...
Кўз эканим худди тонг отганидай
Аста кўтарилиб келади ёддан.

Матназар АБДУЛҲАКИМ

ҚАРОР

Эшиклар ёпилди.
Деразалар чека бошлади фиғон.
Бебош шамол чиқиб кетмоқлик-чун
тинмай қидирди бир тешик
биноқ
қози табиат
тақдирни қадимдан бўлганди битиб.

Даниела АНДОНОВСКА-ТРАЖКОВСКА,
шимолӣ македониялик шоира

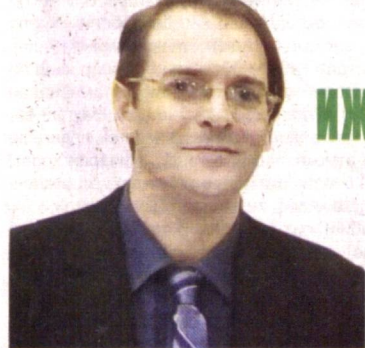

6-бет

Фернандо ЧЕЛЛЕ:

ИЖТМОИЙ ТАРМОҚЛАР ШЕЪРИЯТГА РАҚОБАТЧИ БЎЛОЛМАЙДИ

Уругвайлик шоир, ёзувчи ва адабий танқидчи Фернандо Челле 1976 йили Мерседес шахрида таваллуд топган. 2011 йилдан бери ижодкор Колумбияда истикомат қилиб, ижодга шўнғиган. Унинг асарлари ўттиздан ортиқ давлатларда нашр этилган.

— Муҳтарам Фернандо, жаҳон адабиётига қўшган энг муҳим ҳиссангиз деб нимани айта оласиз?

— Биласизми, шу кунгача учта шеърини китобларим нашр қилинди. Бундан ташқари, ҳикоялар тўпламим, бешта эсселар тўпламим чоп этилди. Бу китобларнинг қайси бири кун келиб жаҳон адабиётида ўз ўрнига эга бўлишини билмайман. Мен уларга муаллиф сифатида қарайман. Аммо адабиёт оламида қандай қабул қилиниши, таъсири ва аҳамияти — бу муаллифга боғлиқ бўлмаган ҳолат ҳисобланади.

— Гуманитар фанларсиз инсониятни қандай тасаввур қиласиз?

— Гуманитар фанлар ҳаётимизни ҳиссий ва руҳий

жихатдан бойитади. Шахсан мен учун санъатсиз, хусусан, адабиётсиз ҳаёт жуда зерикарли бўлар эди. Менимча, умуман олганда, инсоният гуманитар фанларга унчалик қизиқмайди, аксинча, билсангиз, прагматик, утилитар мақсадга эга бўлган фанларга қизиқади. Шубҳасиз, буларнинг бари инсонни одамийликка, бошқа тирик жонлардан ажратиб туришига олиб келади. Бу эса бадий кифоя олдида сезгирлик ва эстетик завқ бера олади.

— Одамлар ўз ҳаётларида шеърятни қандай топади?

— Уни асло қидирмаслик керак, қундалик ҳаётимизда яширинган деярли ҳамма нарсаларга эътибор беринг, чунки шеърят ҳаётнинг ўзиде. Бундан ташқари, шеър ўқиш, санъатдан баҳраманд бўлиш, табиатдан гўзалликни

излаш ва одамларнинг бадий асарлар яратиши, ҳаммаси ҳаётдан олинган. Ҳаётда шеърни топиш учун одам ўзини ташлаб кетиш шарт эмас, ҳаммаша ҳайратни сақлаб қолиши ва ўзидан қидириши керак муқаддас сўзи.

— Шеърят ижтимоий тармоқлар билан қандай рақобатлашиши мумкин?

— Мен шеър ижтимоий тармоқлар билан рақобатлашишга мажбур, деб ўйламайман. Тўғри, уларни тарқатиш учун ижтимоий воситалардан фойдаланиш керак. Шоирлар ўз асарларини турли нашрларда эълон қилишлари, фикр алмашишлари, бир-бирлари билан таънишлари керак. Қисқаси, ижтимоий тармоқлар ҳеч қачон шеърнинг рақобатчилари сифатида кўрилиши керак эмас.

Зулхумор ОРИФЖОНОВА суҳбатлашди

Хосият РУСТАМОВА

АДАБИЁТНИНГ ҲАМ ҚАРФИШИ БОР

Бир кун бир шоир укамиз менга мактуб ёзди... Ёш шоирларнинг шеърларини чет тилларга таржима қилиш ва чет элларда чоп этилишига ёрдам беришимни сўради... Бу яхши нарса! Ижодкор, албатта, ёзилган ва ёзаётган асарини чет элда ҳам ўқилишини истайди. Адабий муносабатлар яхши! Аммо... Ижодкор унутмаслиги керак бўлган шундай жиҳатлар ҳам борки, мен бунинг ўз ҳаётимдан келиб чиқиб айтаман. Ёзаётган асаримизнинг ҳам юқоридан белгиланган ўз тақдири борлигига ишоншимиз керак. Асарнинг таржима бўлиши ва ўқувчилар томонидан (миллатидан қатъий назар) қандай қарши олиниши Шоир ва Ёзувчининг хоҳишига боғлиқ эмас! Бу жуда галати жараён ҳар қимда ҳар хил фикр пайдо қиладики, баъзи саволларга жавоб беришга ҳам хижолат тортасан. Чунки ҳаёт яратилгандан буён Инсон тақдири ҳали ҳам муҳомада! Энди ёзиш мутлақо ўзинга боғлиқ бўлмагани каби унинг тақдири ҳам сенинг қўлингга эмаслиги ҳақиқатдир!

Ўз юртингизда қадр топмаган асарингизни қаерга кўтариб чоп-яписиз? Сизни ўз юртингиздаги ўқишмаепти экан, қайси хорижий юртдан умидворсиз? У ердаги одамлар сизнинг асарингизга муҳтожми?

Сиздан илтимос, ҳеч бўлмаса, ватанингизни ўйланг, миллатингизни оёқости, миллатдошларингизни хижолат қилманг! Агар ўз юртингизда ўқишаётган бўлишса, кўрқманг! Фақат озгина кутинг, ҳамма нарсанинг ўз вақти-соати бор. Буям худди инсоннинг қисматига ўхшайди. Ҳозирча ёзинг! Ёзаётган вақтингиздаги руҳий ҳолатингизни бир кузатинг (агар ўзингизда бўлсангиз), яхшилаб ўрганинг! Аслида, мана шу жараёндан ҳам яхшироқ нарса борми? Бошқа ҳеч нима арзимади-ку! Португалиялик адиб Жозе Сарамаго Нобель мукофоти олганда, журналистларнинг "Таассуротларингиз қандай?" деган саволига "Ҳеч нарса ўзгармади", деб жавоб қайтарганди. Сиз нимани ўзгартироқчисиз? Аслида, ҳақиқатан ҳам ҳеч нарса ўзгармайди. Нарси бора, ўқувчиларингиз озгина кўпаяр, лекин нима бўпти? Биз ёзаётган пайтимизда ўқувчилар ҳақида ўйлаймизми — мутлақо! Агар шоир ёзувчи ёзаётганда ниманидир ўйларкан, яхшиси, ёзмасин. Ўйлашни уйдлаётган экан, демак, ёзмаслик учун ҳам куч топа олади. Агар шундай қилолса, ёзганидан кўра кўпроқ нарсага эришиши мумкин. Энг яхши томони, ўзини бу дунёда кўп сарсон-саргардон қилмайди. Менинг табиатан шоир-ёзувчи бўлиб туғилган дўстларим кўп. Мана шу мақолани ёзиш жараёнида уларни кузатдим... Ўзи билан ўзи овор! Доим нима биландир банд, нима қилаётганини сўрасанг, ўқиётган китоби ҳақида гапирди, бир-биримизга халақит бермаслик учун кўп-да гаплашавермаймиз. Лекин гаплашмасак ҳам ҳар кун гаплашадиганлардан кўра кўп нарса биламиз бир-биримиз ҳақимизда. Қареддир ёритилган суҳбат ёки қайсидир давлатда чоп этилган китоб учун табриклар билан ёзсангиз, жуда қисқагина жавоб оласиз, бу ҳақда гапиргилари келмайди. Мен бу ҳолатни энди тушунаймаман, энди-энди ҳис қилаймаман. Сабаби, бошқа мамлакатларда, бошқа тилларда чоп этилаётган китобингизда сен қанча фоиз қолдинг?

Уша сенинг исминг билан чоп этилган китобда фақат сенинг исминггина сеники бўлса, бу фожиа-ку. Доғистонлик шоир Расул Ҳамзатов каби таржимоннинг бўлса, хавотир олмасанг ҳам бўлади.

Лекин бу жуда қийин масала! Яхши таржимон топиш мумкин, лекин ўзинга ўхшаганини ҳеч қачон тополмайсан. Тилдан тилга бўлаётган таржималар ҳақида-ку гапирмасаям бўлади...

Шунинг учун кейинги пайтларда ёзишдан бошқа ҳамма нарса ҳеч нарсага арзимади, деган фикрга келдим. Фақат ёзиш керак. Ҳозирча жонимиз ўзимизда экан, ҳеч нарсани ўйламай, ҳар лаҳзаимизда узилиб қолаётганимизга қарамай, бу дунё ҳақида унчаём ўйлаб ётмай ёзиш керак. Албатта, ёзимиз келса!

2-бет

Бир қушга сайрайдир руҳим ичинда

ВИДО ТАБАССУМЛИ ОЛАМ, ЁШЛИГИМ

Ёшлик зангор фасл. Кечди, сарғарди, Тўқилди у. Шафқат билмас баргрезон. Қора совуқларга отиб юборди. Шамоллар пойида синмоқда ҳазон. Ёшлик зангор фасл. Кечди. Сарғарди.

Ҳарна ўтди, мендан ўтди, омон бўл, Қанча фарёд қилмай қайтариб бўлмас. Ҳар қалай олдинда бордир сўнги йўл, Токи етгунингча хотирот ўлмас. Ҳарна ўтди, мендан ўтди, омон бўл.

Видо табассумли олам, ёшлигим, Кўзларимда қотган жолам, ёшлигим, Кўкларга етмаган нолам, ёшлигим, Сувга чўшиб кетган болам, ёшлигим, Видо табассумли олам, ёшлигим.

Ёмғир эмас, марварид ёғар, Ёмғир – кеча шаклида бу он, Сув сингари жилдираб оқар, Кеча кечар шод ва беармон. Баргларда рақс этар шаббодда. Уйнар сабо шаклида кеча, Тун булутга кўтариб бода Афсоналар айтар тонгача. Танозирин игна учинда Кўзларимда порлар қора нур. Менга кеча ёмғир ичинда Машъум хаёл каби кўринур, Рухсорини ювган кечада Мен билмаган ялангоч шуур.

Дарё мавжларига ёзилмиш газал, Майсалар эгилиб ўқийдир китоб. Шодланиб хандалар отар бир лаҳза, Бир лаҳза оқ тортиб кўядир офтоб. Қамишлар шивирлар дарё томонда, Кўқда оқ булутлар кезар бемажол. Бир тирик нафосат борлиқ, жаҳонда, Кимгадир эланар, қилар илтижо. Бу қадар гўзаллиқ қайси очунда, Бу қайси китобдир, кимнинг дафтари, Кимнинг оламидир қилич учинда? Қалтираб порлайдир бир чироқ гариб, Бир қушча сайрайдир руҳим ичинда, Бир қушча йиғлайдир мени ахтариб.

Мен билан, вужудинг бўлар, Бағринг ёнар саёқ ўғлингга. Сени ўртар бир оғир сўзлар, Ахтариб чиқарсан йўлима.

Кўчаларга қарайсан ҳар зум, Кечаларни оқлайсан, она. Гуноҳқорман ёлғиз мен ўзим, Яна мени оқлайсан, она. Очқик ётар тоқчада китоб, Очқик ётар менинг дафтарим, Унда кезар мангу изтироб. Тубанликда ёсуман жари. Шўрлик ўғлинг бир умр бетоб Синган сози, синган ханжари.

ЛАЙЛО

Балки ўчган эдим ёдингдан, Ширин хаёлингни буздимми? Лайло, Лайло, сенинг ёнингда Япроқ каби кўрдим ўзимни, Ширин хаёлингни буздимми?

Сени ўйлаб келмайдир уйку – Қора туннинг ўзга сехри бор. Тушларимда тоғай деб гулру Ман ухларман мангу эҳтимом. Гўзал тушлар тилайман, Лайло...

Яна пайдо бўлдинг йўлимда, Яна йўлларингда бўзладим. Бечора қалб сенинг кўлингда, Кўзларингда менинг кўзларим. Нечун пайдо бўлдинг йўлимда?..

КЎЗИМДАГИ МАЪНО

Маъно ўқи кўзимдан, Мен ёниб муҳаббатда Гар адашсам сўзимдан, Қошингда хижолатда. Маъно ўқи кўзимдан.

Сен жабрга устасан, Аммо мен ортиқ моҳир. Севаман ва истасам Тарх этмоққа ҳам қодир. Мен – муҳаббат, мен – ситам.

Чангал ясаб бошимда, Сени олиб қолгайман. Ғамгин бир қарошимда Ўз наҳримга солгайман, Сузарсан кўз ёшимда...

ЁШЛИК

Юрагингда, сенинг кўлингда Тоза чечак каби ўйнадим, Ёшлигим, мен сенинг йўлингда Севинтирдим. Сени қийнадим.

Наҳот хафа кунларинг ўтган,

Рауф ПАРФИ (1943–2005), Ўзбекистон Халқ шоири

Ўзинг бердингми бебошликни? Лекин мени отмадинг ўтга, Нақадар яхшисан, ёшлигим!

Бир дард бўлиб, бир севинч бўлиб. Ва бир донишманд бўлиб гоҳ, Кўзларингда қараб юргин деб, Этганинг бор ёшлигим, огоҳ.

Фақат сен учил нафасимдан, Сендан баҳра топсин бу олам. Айтилмаган сўзларим сандан, Қилинмаган саҳматларим ҳам.

Мен билан бўл доимо бирга, Айри тутма мени, ёшлигим. Тоза сақлай бутун умрга, Бутун умрим, қора қошлигим.

Юрагингда, сенинг кўлингда Тоза чечак каби ўйнадим, Ёшлигим, мен сенинг йўлингда, Севинтирдим. Сени қийнадим.

МУНОЖОТ

Бағримда гилдирар темирчил ҳаёт, Изгитки чивғинда чидамдир бошим. Фақат сен уйқучан томирин уйгот, Қизимнинг кўлига куч бер, Кўёшим. Бағрида лаққачўғ, айланади Ер, Кўлунчим, севинчим, куюк кўз ёшим. Фақат сен қизгонма, бир қафт меҳр бер, Илинчим, сингинчим – буюк Кўёшим.

КАЙДАСАН СЕН

Ёмғир ёғиб чиқди тун бўйи, Тонг оқарди, тинмади ёмғир. Бузилгандек осмон уйи – Ерга қараб йиғлайди оғир.

Мен хонамга киргайман алҳол, Юрагимда кўҳна андуҳлар. Деразамга уриллар шамол, Қайдасан сен? Қайда ул руҳлар?

Тонг отмоқда. Тонг ўқлар отар, Тонг отмоқда, кўёш – замбарак. Яраланган Ер шари ётар, Бошлариди яшил чамбарак.

Тонг отмоқда, мусаффо тонга Юрагини тутар одамлар, Шу тонг учун келган жаҳонга, Шу тонг дея ўтар одамлар.

Тонг отмоқда...

БИРГА ТУГИЛДИК-КУ, ЮРАГИМ

Бирга туғилдик-ку, юрагим, Жаҳонни кезмакка пийёда Одимларимиз бирдир бизнинг, Шу бахтли, шу бадбахт дунёда Одамларимиз бирдир бизнинг.

Бирга туғилдик-ку юрагим, Насиб этганда ҳам мангулик Сен ажайиб, сен мени кутма, Мен-ку исмингман холос, ва лек, Юрагим, исмингни унутма.

БИР ҚУШЧА

Бир қушча деразам ёнида Ўтирар паришон ва гариб. Йиғлайди, кўзлари ёнади, Кўзлари икита марварид.

Бир ажиб навога ўхшайди, Шоирга ўхшайди бир ҳассос. Мискин соз чалмоққа у шайдир, Дардига бордир-ку бир асос.

Мен унга қарайман оҳиста, Мен қушча ҳолига йиғлайман. Ва лекин билмайман, не истар, Билмайман, ҳеч қачон, билмайман...

БИТИКТОШ

Азизхон Қаюмова Фирдавсий бир замон айтгани каби Ҳар не ўткинчидир, фанонинг ўзи, Фақат икки нарсга қолур абадий – Ботирнинг шавкати, дононинг сўзи.

Аждодлар Ватан деб жон фидо қилган, Бехуда гап сотиб юрмаган улар. Мана, минг йилларни опичлаб келган Битиктош она-Ер ҳақида қуйлар.

Вақт қуянда не давру даврон, Бу – тошга айланган эрқдир, бардошдир, Бу Ватан аталган муқаддас армон.

Унга қарайману бир ҳис туяман, Бу юртим тимсоли мангулик тошдир... Юрагим тошига шеърим ўяман.

ЁДИНГДАМИ, СЕВГИЛИМ

Ёдингдами, севгилим, бир кун Чикиб келдим йўлингга. Бинафшалар тердим сен учун Ва узатдим кўлингга.

Яна ўшал йўлдан борурман, Нигорандир бу кўзим. Хавлимни қонга қорурман. Сен йўқсан-ку... Бир ўзим...

Ҳув, ёшлигим қолган жойларда Изгигаيمان мен ёниб. Айт, излайин сени қайлардан, Қайдан толайин, жоним?

ФУНЧАЛАР

Фунчалар пуштиранг ва заъфар Зангори япроқлар шаҳрида. Фунчалар орзумдек ҳар сафар, Фунчалар қалбимнинг бағрида:

Қалбимнинг бағрида бир жаҳон Фаройиб эртақлар айтади. Мен қайтиб келмасман ҳеч қачон, Фунчалар албатта қайтади.

ЮЛДУЗЛАРГА МЕН ҲАМ ҚАРАЙМАН

Юлдузларга мен ҳам қарайман, Юлдузлар – самовий бир хаёл. Мен кўпроқ заминга ярайман, Менга керак ердаги ҳаёт.

Юлдузларга мен ҳам қарайман, Юлдузлар – чақнаган орзулар. Ҳув мискин кезадир бир одам – Кўксиди ёнмаган юлдузлар.

Юлдузларга мен ҳам қарайман, Баъзида келадир ҳавасим. Баъзида босадир оғир ғам, Баъзида етмайди нафасим.

МЕН ОЛАМДАН ЎТГАНДА

Ишқ-вафодан сўзлаганларим, Етур сенга оху фиғоним. Ёдга тушар бўзлаганларим Мен оламдан ўтганда, жоним.

Қалтирарсан ажиб севгидан, Ҳар бир сўзим – ошкор жаҳоним. Жудо бўлдинг буюк севгидан – Мен оламдан ўтганда, жоним.

Сен қошимдан кета олмасан, Кўзларингда турарман ёниб. Севгимни рад эта олмасан, Мен оламдан ўтганда, жоним.

Озар ТУРОН

ФИТРАТ: МОДЕРН САРИ ҚАДАМ

Ҳусайн Жовид ҳам, Абдурауф Фитрат ҳам айни мавзуларда драма асарлари ёзишган. Жовид “Оқсоқ Темур”ни, Фитрат “Темур сағанаси”ни ёзди. Жовид “Иблис”ни, Фитрат “Шайтоннинг Тангрига исёни”ни ёзди. Жовиднинг “Чингиз”, “Атилла” драмалари Ички ишлар халқ комиссарлиги томонидан мусодара қилиниб, йўқолгани каби, Фитратнинг ҳам “Темур сағанаси”, “Ўғузхон”, “Абу Муслим” драмалари йўқолди, йўқ қилинди. Жовид ҳам, Фитрат ҳам, тахминан, айни вақтда Истанбул Университетида таҳсил олишди. Таҳсил олиш учун Истанбулга борган ёшлар Исмоилбей Гаспиралининг Жадидлик лойиҳасига асосан Ватанларига муршид бўлиб қайтишлари лозим эди. (Бу тўғрисида “Жовиднома” китобимда батафсил ёзганман).

Жовиднинг ҳам, Фитратнинг ҳам имзолари Истанбулда илк бор Меҳмет Акифнинг “Сироти-мустақим” журналида акс этди. Ҳусайн Расизода Истанбулдан Ватанига Жовид бўлиб, Абдурауф Абдурахмон ўғли эса Фитрат бўлиб қайтишди. Иккиси ҳам – бири Бокуда, иккинчиси Бухорода ўз даврининг муршидлари эди. Иккиси ҳам 1937 йил қатагон қурбонларидир. Ижодкорлик жиҳатидан Ҳусайн Жовиднинг “Иблис”и билан Фитратнинг “Шайтоннинг Тангрига исёни” пьесалари орасида назарий параллеллар олиб бориш, ҳар икки асарни қисий адабиётшунослик предметига айлантириш зарур. Масаланинг нозик томони шундаки, ҳам Жовиднинг, ҳам Фитратнинг Туркияда таҳсил олган йиллари позитивизмнинг турк адабиётига кириб келган даврлари эди. Жовид бу йўналишда ҳеч ким қилмаган ишни қилади. Позитивизм билан тасаввуф орасидаги “олтин ўрталик”ни кашф этади. Фитрат эса ирфондан позитивизмга ялангоч гоё билан отилади ва тўғридан-тўғри атеизм комига тушади. Ҳатто немис олими Балданф Фитратнинг бу асаридида экзистенциал макомларга дуч келиш мумкинлигини ёзади. Жовид “Иблис”ни 1918 йилда, Фитрат эса “Шайтоннинг Тангрига исёни”ни 1924 йилда қаламга олган. 1924 йилда Жовиднинг бир қатор асарлари, шу жумладан, “Иблис” ўзбекистонда сахналаштирилган. Ҳатто ўша спектакль тўғрисида Чўлпон мақола ҳам ёзган. Демак, Фитрат бу асардан беҳабар бўлишининг иложи йўқ эди.

Шуни ҳам алоҳида таъкидлаб ўтмоқчиман: Тилда усмонли тамойилларини кузатиб борган Жовид ҳам, ижодида чигатолий лексикасидан фойдаланган Фитрат ҳам тил жиҳатидан бўлмаса ҳам, эстетик жиҳатдан Тавфик Фикретнинг жозибасида эдилар. Шунингдек, ҳар иккиси Меҳмет Акифнинг талабаси бўлган. Лекин юқоридега айтиб ўтганимдек, Жовид ирфон билан позитивизм орасидаги “олтин ўрталик”ни тополган бўлса-да, Фикрет позитивизмнинг атеистик томонини ўзлаштирди ва зоҳиран шу билан қиёяланди. Зоҳиран дейишимнинг боиси Ҳусейн Жовиднинг ҳам, Абдурауф Фитратнинг ҳам буржуа миллатчи қарашлари 1934 йилда Москвада ўтказилган

СССР Ёзувчиларининг I қурултойида ҳусусий музокара мавзусига айланганди. Ҳатто илк ўзбек профессори Фитратнинг тарихийлик пардаси ортида тасаввуфга, Аҳмад Яссавий дунёсига йўналиши Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси садри Маждий маърузасида кескин танқид қилинди. Шу туфайли илмий ижодида ўзбек адабиётини Аҳмад Яссавий атрофида жамлаган Фитрат атеист бўлиши асло мумкин эмасди. Дин тарихи, фалсафасини чуқур биларди, Бухорода Мир Араб мадрасасини тамомлаганди, Истанбулда ёзган “Мунозара” асаридида рус истилосини назарда тутган ҳолда “Бугун Исло динининг душманлари биз мусулмон халқини қора кунларга солдилар. Бу жиноятчилар Исло динини даҳшатли қилиб, яқин вақтларда биздан динимизни тарк этмоғимизни талаб этарлар. Имомимиз попга, азонимиз кўнгироққа, масжидимизни черковга айланишидан бошқа йўл қолмайди”, – деб ёзган Фитрат бирданига бунчалар динсизлик домига тушиб қолмасди. Албатта, бу асарнинг ҳам бошқа маъно пардаси борлигига шубҳа йўқ.

Ўзбек олими, профессор Ҳамидулла Болтабоевга таянган ҳолда америкалик олим Олвортнинг фикрларини келтириб ўтиш лозим. Олворт шундай деб ёзган: “Бу асар туркистонликларга уларнинг ватанидаги сиёсий аҳволнинг барча ҳақиқатларини очик тилда баён қилди... Муаллиф ўз фикрларини ғайритабиий олам тушунчаси билан яширган ҳолда баён қилди”. Фитратда исёнкор Шайтон Тангрига хитобан: “Раҳбарим фан, пайғамбарим илмдир” дейди. Жовиднинг поситивист қаҳрамонлари эса “Киши ирфон нурида порлар, шубҳасиз билимда Аллоҳ кучи бор” – дейди. Айнан Тавфик Фикрет каби: “Анбидан яшарман мустағий, Бир ўргимчак олиб борур ҳаққамани”, Жовиднинг “Иблис”и, албатта, Гётедан илҳомланади. Бу Иблисининг энг ўхшаш образига эса Сарамагоннинг “Исонинг Инжил”ида дуч келишимиз мумкин. Фитратдаги Иблис эса адабий биографияси жиҳатдан бетакрор ва янгидир. 1924 йилда бундай фалсафий гоё, теология ва идеологи-

янинг бир адабий матнда бир миқёсда шаклланиши ва бадийлаштириши ноқадир ҳодисадир. Фитратнинг “Шайтоннинг Тангрига исёни” асарининг илк ремаркасида “Бир томонда

ёқутдан ишланган, турли қимматли тошлар билан безатилган минбар. Минбарнинг устида олтин ҳарфлар билан “Ҳазаминбару ҳазрати-Азозил”, деб ёзилган”. Асарнинг кириш қисмида Иблисининг Азозил кўринишида тақдир этилганлиги менга қизиқ туюлди ва муаллифининг бу асарга қайси манбалар орқали етиб келганлигини ўйладим. “Таврот”да Иблис Азозил номи билан ҳам тақдир этилади. Инжилшунос Кривелов Азозилни тафсир этар экан, уни исроилликларнинг тангриси Яҳонинг антилоди сифатида ўтмишдаги тангрилар қаторига қўшади. Аҳмад Яссавийнинг “Девони Ҳикмат”ида ҳам “Ўттиз бирда Ҳизир бува май ичарди, Вужудимдан Азозилни қочирди” – дейди. Мав-

лоно эса “Маснавий”ида Иблисдан баҳс этаётганда, баъзан уни Азозил деб номлайди. Теологик гоёга кўра, Азозил Иблисининг фаришталар орасида яшаган ва Ҳазрати Одамга сажда қилиш амрини олиб, исён қилмаган даврлардаги номидир ва илк фариштадир. Шу туфайли ҳам, албатта, илк ва катта малак бўлганлиги учун кейинги фаришталар унга сажда қилиши ҳам мумкин эди: “Аваллига фаришталар менга сажда қиларди. Одамдек бир беор охири доғ туширди” (Жовид). Фитратнинг асаридида ҳам Иблисга авваллар фаришталар сажда қилади. Малаклар эътирофига қараганда, у буюк муаллимдир, кўнгли маориф нури ила тўлган олами-ирфондир, билим ва ҳикмат кўкларининг нури хулқаридир.

Ҳодисалар мисоқ даврида содир бўлади, яъни Одамнинг яратилиши арафасида бўлиб ўтади. Иштирокчилар эса Иблис, Жаброил, Микол, Азроил ва бошқа фаришталардир. “Олпоқ нурдан либослар кийган, бошида тож, кўлида яшил асо” туптан Одам шунчаки расм, холос. Асар тамомлига Иблис билан фаришталар орасидаги диалоглардан иборат. Фитрат, эҳтимол, дунё адабиётида илк бор борлиқнинг Одамдан аввалги даврини ёзган. Умуман, Фитрат турк адабиётида анъанавий Иблис метафорасини ўзгартиришга уринган. Айни пайтда “Шайтоннинг Тангрига исёни”ни яратаркан, “Қуръони Карим”нинг “Ал-Араф” сурасидан ҳам фойдаланган.

Фитрат ижоди, афсуски, бугунгача Озарбойжонда, даярли тадқиқ этилмаган ёки жуда ёзаки тадқиқ этилган. Мисол қилиб айтадиган бўлсак, 1916 йилда Бокуда чоп этилган “Раҳбарим нажот” китобидан ташқари, бу буюк адабнинг ижодига Озарбойжонда тўхталиб ўтилмаган. Лекин тўхталиш лозим эди... “Адабиёт газетаси” Яшар Қосимбейлининг таржимасида “Шайтоннинг Тангрига исёни” асарини чоп этиш билан тарихий имзо қўймоқда. Асар адабиёт эстетикаси жиҳатдан янгиликларга майлнинг гўзал намунаси. XX аср бошларида ўзбек шоири Фитрат кўрғага эмас, модерн адабиётга қараб қадам ташлаганди...

Ҳосият РУСТАМОВА АДАБИЁТНИНГ ҚАРҒИШИДАН ҚЎРҚИНГ!

(Давоми. Боши 1-бетда)

Мен ўзимни ҳам қийнаган бир мавзуга тўхталгим келяпти... Ҳеч қачон унутмаслигимиз лозим бўлган бир ҳақиқат бор – бу адабий фаросат! Биз хоржилик бирор шоир ёки ёзувчини таржима қилар эканмиз, ундан умидвор бўлиш, сенинг ёзганларингни у ҳам ўз тилига таржима қилиши ҳақида ўйлаш ҳам бизнинг абадий фожиамиздир! Бу жуда уят! Сен уйингга меҳмон чақириб, эртага ўзинг ҳам унинг уйида меҳмон бўлишинг ҳақида ўйлаш каби жирканч бир нарсани, уни сўз билан тасвирлаб бўлмайди!

Газетамиз сабаб (чунки уларнинг кўпчилиги ҳали бизнинг ижодимиз билан таниш эмас) бизга ҳам тақлифлар бўлади, асарингни юбориш сўралади. Шундай вақтда таржимонларимга ҳам эслатиб тураманки, буни кескин рад этиш лозим. Сабаби, сенинг хизматингга уларнинг ҳам одамгарчилик қилмоқчи бўлаётганлари маълум! Ҳолбуки, Адабиёт ҳеч қандай “одамгарчилик”ни тан олмайди! Шу ўринда яна бир нарсани айтмасам бўлмайди! Биз ижтимоий тармоқларда ҳар хил дабдабали номлар билан, энг ёмони, Адабиётнинг номини кўшиб, адабиётдан хабари бўлмаган одамлар қандайдир “адабий” ташкилотлар тузиб, ўртамиёнадан ҳам паст бўлган шоир-ёзувчиларга фахрий ёрлик ва қандайдир, қаердадир ясалган медаллар инъом этмоқдаларки, бу энди ачинарли ҳолат! Уларга бир гап айтмоқчиман... Адабиёт виждон, эътиқодга хилоф иш қилганини кечирмайди.

Адабиёт сиз ўйлагандек арзон матоҳ эмас! Адабиёт сиз ўйлагандек ёрдамга ҳам муҳтож эмас. Мен, аввало, мукофот бераётганлар ҳақида гапирмоқчиман! Сиз Адабиёт учун нима қилдингиз? Нимани ёлчиддингиз? Ва Сизга мукофот бериш ҳуқуқини ким берди? Ҳўп, майли, мукофот бериш ҳуқуқингиз ҳам бор, дейлик, аммо сиз танлаётган ижодкорнинг ижоди билан танишмисиз? Ҳолбуки, биз сиз танлаётган одамларингизга қараб, сизни танияпмиз! Сизнинг дидингиз, аслида, ҳеч нарсани белгилamayди, аммо ҳали Адабиёт билан таниш бўлмаганлар наздида, “Адабиёт шумикан?” деган фикр пайдо қилади. Ва яна сиздан илҳомланганлар қадамларини чет давлатлар томон босишга ҳаракат қилишларики, бу бизнинг Миллат ва Адабиёт учун жуда уят ва ачинарли ҳолатдир. Сиздан илтимос, мукофот бергингиз келса, энг зўрларга беринг! Энг ёмони, энг зўрларга сизнинг мукофотингиз керак эмас...

УМР

Кимлар бу кўчадан ўтмаган?
Ҳиммати дарёдан устунроқ,
Ғазаби вулқондан жушқинроқ,

Шамол каби югурмасдим, кўним билмасдан.
Швирламас эдим ҳар бир дарахтга тегиб,
Ҳатто тоғлар сўзлар эди сукут қилмасдан.

Маъруф ЖАЛИЛ (1936-2004)

Висол билан қисқарган тунлар,
Орзуларнинг ҳаммаси тамом.

Агарда ярқироқ пешона бўлсанг,
Олиб Зухра каби ошкор қилурман,

АЙРИЛИҚ

Юрагимдан чикмасанг нетай,
Хаёлимдан кетмасанг нетай.

СЕНИ КЎРГИМ КЕЛАР, ОНАЖОН

Шодликдан осмонга етганда бошим,
Бир жойга тўпланса дўсту-қариндошим.

Сени кўргим келар, онажон.
Ёр билан бот кезсам ойдин кечалар,

МУНОЖОТ

Мендан муножот, сендан ижобат,
Дилимга солгин сабру қаноат.

ПАЗИЗОДИМ

Паризодим, сени излаб тоғларга бордим,
Айтолмадим юракдаги саволларимни.

Мен орқангдан лаънат демасман
Ва қилмасман сени гуноҳдор.

Нетай сен эл аро афсона бўлсанг,
Менам ёлғиз, сенам бир дона бўлсанг.

Кўни кеча, 15 сентябрда Ўзбекистон Республикаси санъат арбоби, таниқли олим, адабиётшуносо ва хассос таржимон Асил Рашидов 90 ёшида вафот этди.

Айтиш керакки, Асил Рашидов илмий-оммабоп асарлар ёзиш билан бир қаторда бадий таржимада ўзига хос ижодий мактаб яратди, ўзбек таржимачилигини юқори поғонага кўтарди.

Марҳумнинг оила аъзолари ҳамда яқинларига чуқур ҳамдардлик билдирган ҳолда, Асил Рашидовнинг асил таржималаридан бирини яна бир бор мутолаа қилишни лозим топдик.

Чингиз АЙТМАТОВ (1928-2008), Киргизистон Халқ ёзувчиси

У беш ёшларида отасини биринчи марта кинода кўрди. Бу воқеа ҳар йили совхознинг жун қирқими ўтказиладиган ўша катта қочарида содир бўлган эди.

зилиб кетган қияликлар орқали қора қуюн, портлашлар аралаш бир тўда артиллериячилар олға ёпирилиб боришарди.

Чўпонлар гап ким ҳақида кетаётганини дарҳол англаб етишмасди.

– Тўхтасиннинг? – эгардан энгашганча улар қайта суриштира бошлашарди.

– Мен Тўхтасиннинг ўғли бўлман, – дерди бола яна қатъий равишда.

– Ҳа-а, тўхта, тўхта, э, сен ҳалиги почта телефонида ишлайдиган жувоннинг ўғлимасман, шундай эмасми-а?

мехрибон ўғил нигоҳи билан назар ташларди: унинг нозик қалбини ҳали бошидан кечмаган аллақандай қайноқ, муқаддас бир туйғу, болаларга хос меҳр ва қувонч чулғаб олган эди.

Киноаппарат чархи шириллаб айланар, уруш эса давом этарди. Олдинда ҳужумга ўтган танклар кўзга ташланди.

– Ойи, бу менинг отамми? – сўради Асвалбек онасидан.

– Нима деяпсан? – она унинг сўзини дарҳол тушулмади.

– У сенинг отанг, деб айтдингиз-ку ўзингиз.

– Ҳа, албатта, у сенинг отанг. Аммо гапирмай ўтир, бошқаларга халал берма.

– Ойи, бу менинг отамми? – сўради Асвалбек онасидан.

– Нима деяпсан? – она унинг сўзини дарҳол тушулмади.

зулмат. Бу гал ердан фақат бир киши, Аввалбекнинг отаси бош кўтарди, холос.

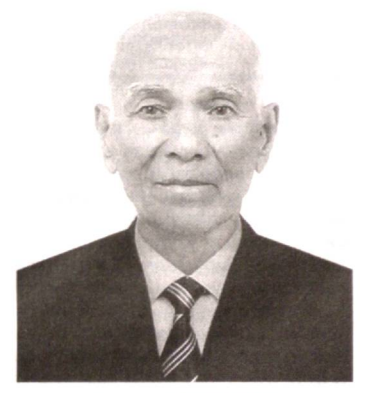
Она ўғлининг қўлини шу даража сиқиб ушлаганидики, сал бўлмаса, у инграб юборай дерди.

– Болалар, бу менинг отам! Кўряспизларми? Менинг отамни ўлдирдишми!!! – дея қичқира бошлади.

– Болалар, бу менинг отам! Кўряспизларми? Менинг отамни ўлдирдишми!!! – дея қичқира бошлади.

– Болалар, бу менинг отам! Кўряспизларми? Менинг отамни ўлдирдишми!!! – дея қичқира бошлади.

– Болалар, бу менинг отам! Кўряспизларми? Менинг отамни ўлдирдишми!!! – дея қичқира бошлади.

Асил РАШИДОВ (1930-2020)

Катталардан кимдир норози овозда: – Ҳе, тентак бола, бундай гапни эинҳор гапирма! – деди.

– Ойи, бу менинг отамми? – сўради Асвалбек онасидан.

– Болалар, бу менинг отам! Кўряспизларми? Менинг отамни ўлдирдишми!!! – дея қичқира бошлади.

– Болалар, бу менинг отам! Кўряспизларми? Менинг отамни ўлдирдишми!!! – дея қичқира бошлади.

– Болалар, бу менинг отам! Кўряспизларми? Менинг отамни ўлдирдишми!!! – дея қичқира бошлади.

– Болалар, бу менинг отам! Кўряспизларми? Менинг отамни ўлдирдишми!!! – дея қичқира бошлади.

– Болалар, бу менинг отам! Кўряспизларми? Менинг отамни ўлдирдишми!!! – дея қичқира бошлади.

АСКАР БОЛА

– Йўқ, мен Тўхтасиннинг ўғлиман! – дея қичқира бошлади.

– Болалар, бу менинг отам! Кўряспизларми? Менинг отамни ўлдирдишми!!! – дея қичқира бошлади.

– Болалар, бу менинг отам! Кўряспизларми? Менинг отамни ўлдирдишми!!! – дея қичқира бошлади.

– Болалар, бу менинг отам! Кўряспизларми? Менинг отамни ўлдирдишми!!! – дея қичқира бошлади.

– Болалар, бу менинг отам! Кўряспизларми? Менинг отамни ўлдирдишми!!! – дея қичқира бошлади.

Кунларнинг бирида Аввалбек қочарга кўча кино келганидан биринчи бўлиб хабар топди ва бошқаларни ҳам қутқилмаган бу қувончли воқеадан хабардор қилишга ошиқди:

– Кино келди! Кўряспизларми, анна, кино келди!

Кино ишдан сўнг, қоронғи тушиши билан бошланди. Бунгача эса кутавериш унинг тоқати тоқ бўлди.

– Ойи, бу менинг отамми? – сўради Асвалбек онасидан.

– Нима деяпсан? – она унинг сўзини дарҳол тушулмади.

– У сенинг отанг, деб айтдингиз-ку ўзингиз.

– Ҳа, албатта, у сенинг отанг. Аммо гапирмай ўтир, бошқаларга халал берма.

га тўлганча аллақандай дахшатли ҳодиса юз беришини кутар эди. Тўпчилар ҳаммаси бўлиб етти киши эди.

Улардан бири кўринишидан русларга ўхшамасди. Эҳтимол, онаси ишора қилмаганда, бола бунга эътибор ҳам бермаган бўлармиди.

– Кўряпсанми, буниси сенинг отанг, – деб швирлади.

– Ойи, бу менинг отамми? – сўради Асвалбек онасидан.

– Нима деяпсан? – она унинг сўзини дарҳол тушулмади.

– У сенинг отанг, деб айтдингиз-ку ўзингиз.

– Ҳа, албатта, у сенинг отанг. Аммо гапирмай ўтир, бошқаларга халал берма.

– Ойи, бу менинг отамми? – сўради Асвалбек онасидан.

– Нима деяпсан? – она унинг сўзини дарҳол тушулмади.

– У сенинг отанг, деб айтдингиз-ку ўзингиз.

– Йўқ, мен Тўхтасиннинг ўғлиман! – дея қичқира бошлади.

– Болалар, бу менинг отам! Кўряспизларми? Менинг отамни ўлдирдишми!!! – дея қичқира бошлади.

– Болалар, бу менинг отам! Кўряспизларми? Менинг отамни ўлдирдишми!!! – дея қичқира бошлади.

– Болалар, бу менинг отам! Кўряспизларми? Менинг отамни ўлдирдишми!!! – дея қичқира бошлади.

– Болалар, бу менинг отам! Кўряспизларми? Менинг отамни ўлдирдишми!!! – дея қичқира бошлади.

Катталардан кимдир норози овозда: – Ҳе, тентак бола, бундай гапни эинҳор гапирма! – деди.

– Ойи, бу менинг отамми? – сўради Асвалбек онасидан.

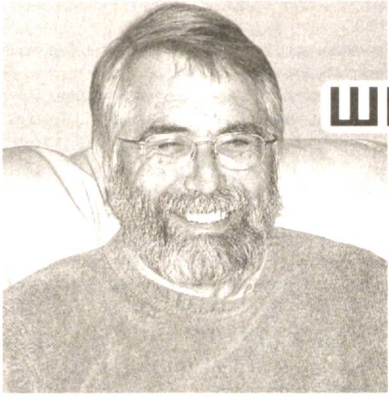
– Болалар, бу менинг отам! Кўряспизларми? Менинг отамни ўлдирдишми!!! – дея қичқира бошлади.

– Болалар, бу менинг отам! Кўряспизларми? Менинг отамни ўлдирдишми!!! – дея қичқира бошлади.

– Болалар, бу менинг отам! Кўряспизларми? Менинг отамни ўлдирдишми!!! – дея қичқира бошлади.

– Болалар, бу менинг отам! Кўряспизларми? Менинг отамни ўлдирдишми!!! – дея қичқира бошлади.

– Болалар, бу менинг отам! Кўряспизларми? Менинг отамни ўлдирдишми!!! – дея қичқира бошлади.

Шоир ва насривис Эдвард Гарсия хозирда Техасда истикомат қилади. Шеър, макола, хикоялари газета ва журналларда эълон қилиниб келинади. Баъзи шеърлари албан тилига ҳам таржима қилинган ва Америка шеърят антологиясида эълон қилинган.

ШЕЪРНИ ФАҚАТ ШОИР ЁЗМАЙДИ

нима билан шуғулланишни билмасам ҳам келажикда баъзи гўзал битиклар бўлишига умид қиламан. Умид қиламанки, менинг ҳиссаларим ҳам қачондир кимгадир шу йўлда кўмак беради.

– Ижтимоий фанларсиз инсоният қандай аҳволга тушар эди?

– Менимча, ижтимоий фанлар доим мавжуд бўлган. Уларнинг аҳамиятига қарши бахшашмоқчи бўлган одамлар, уларнинг ҳаёти ва эътиқодлари адабиёт, мусика ва санъат шаклланишига безътибор. Ижтимоий фанлар нафақат музейлар, шеър, ва концертлар, балки саккиз ёшли набирамнинг инсон ҳислари ҳақида ёзаётганлари, чизган суратлари ҳамдир. Ҳеч ким уларга бундай қилишни буюрмаган. Яратилган туртки ичкаридан келади. Менинг саксон ёшли дўстим бор, у вақтини ўзи суратга олган табиат фотоманзаралари билан ўтказди. Унга ҳеч ким бунинг учун пул тўламайди,

лекин у жисмоний чекловларига қарамай, ишида давом этмоқда. Демак, шеърни фақат шоир ёзмайди. Ижтимоий фанларсиз ҳеч биримиз хозиргидек бўлмасдик, санъат биз нафас олаётганимиз каби табиий равишда яратилади.

– Одамлар ўз ҳаётларида шеърни қандай қилиб топишлари мумкин?

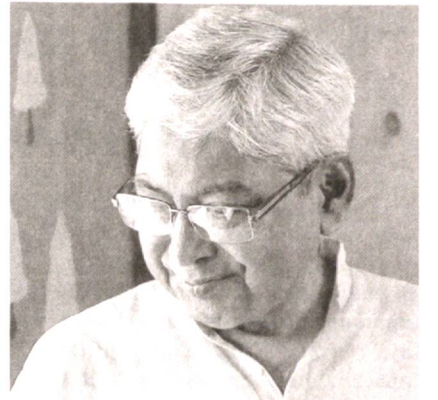
Шеърларим шахсий. Мен гоёлар ва жамият мавзуларидаги шеърларни биламан. Уларга қойил қоламан, завқланаман. Лекин ёзиш учун ўтирган ҳаётимда деярли ҳар доим мен ўзим бошдан кечирганларим, ўзим ҳис қилган севи ва йўқотишлар ҳақида нафақат музейлар, шеър, ва концертлар, балки саккиз ёшли набирамнинг инсон ҳислари ҳақида ёзаётганлари, чизган суратлари ҳамдир. Ҳеч ким уларга бундай қилишни буюрмаган. Яратилган туртки ичкаридан келади. Менинг саксон ёшли дўстим бор, у вақтини ўзи суратга олган табиат фотоманзаралари билан ўтказди. Унга ҳеч ким бунинг учун пул тўламайди,

лумот даражасидан қатъий назар, ҳар ким учун мавжуд бўлган табиий ҳолат деб билсак, биз теран ҳисларга имкон берган бўламиз. Мен ота-онамининг, фарзандларимнинг, рафиқамнинг муҳаббати, қийноқларим, бари-барини шеър деб биламан.

– Шеърят ижтимоий тармоқлар билан қандай рақобатлаша олади?

– Менимча, бу шарт эмас. Ижтимоий тармоқлар мулоқот воситалари, холос, у турди фитнес, хабарларни, гийбатларни эмас, балки шеърятни ҳам тарғиб қилиши мумкин. Балки масала унинг шу мақсадда ишлатилмаётганидир. Масалан, фейсбук шеърларни жойлаш, у ҳақида мулоҳазаларни эшитиш учун маъқул жой. Сўнгги жумла менинг ижтимоий тармоқлардан фойдаланишдаги чекловларимни кўрсатиб қўйди, деб кўраман. Шунга қарамай, мен ижтимоий тармоқлар шеър ёзиш ва ўқиш, нашр этиш учун тўсиқ эмас, балки имкониятдир.

МОҲИДИЛ СУҲБАТЛАШДИ

Ўн икки жиллик шеърий тўплами кирк йил давомида нашр этилгани ва улар ўқувчилар томонидан илиқ қабул қилингани Экрам Алининг қандай шоир эканини белгиловчи омиллардан биридир. Экрам Али илк шеърларини ўқувчилик давридаёқ ёза бошлаган. Олий ўқув юртини тамомлагач, Калькутта шаҳридаги кичик бир журнал ("Атмоспракш") ижодининг жиддий бошқинчи белгилаган шеърларидан намуналар нашр этди. Самони тунда томоша қилиш боис туғилмаган ҳаяжон, кинотнинг сирлилиги шоирни "Қалин каро нур" каби қўлаб дилбар шеърларни ёзишга илҳомлантирди.

Экрам Алининг ана шундай шеърлари бир қатор жохон тилларига таржима қилинган.

ҚАЛИН ҚАРО НУР

I
Пастлаб борар аста тепалик
Ва юксакка талпинар қайта:
Майса, тупроқ, қаро қояга
Ҳам оғочга ўз сўзин айта.

Ўртадаги пастқам тушқунлик
Ичра раққос фаввора яшар.
Нозик, аммо исёнкор руҳи
Балиқларга поёндоз тушар.

Ажаб, унинг кўзи ёрийди,
Ўзанларга она энди у.
Ёш заҳарли илонлар бунда,
Яна танбал соя кўрдим-ку.

Кеча-кундуз оқимлар узра
Икки чўққи жилваси сузар.

II
Бу хирмон остида тошқинликлар бор,
Майсалар ўсмоқда гоҳ тонг, гоҳи тун.
Майса мавжуд экан, ашиллиқ бедор,
Ернинг туб-тубида мизғимас бир зум.

Сиз ҳам теран шўнгинг Ернинг бағрига.
Унда пинҳон яшар қадимий аждар.
Йигим тепасида эгри, алданган
Осмоннинг аҳволи заминдан баттар.

Мўл ҳосил олмоққа ташна омонлар...

III
Қуёш ўз нурларин марҳум дарахтга
Қуяркан, синади офтобнинг зари.
Қочоқ оилага паноҳ бу оғоч,
Сонсиз япроқларнинг келганча раҳми,
Ёруғлик таратар баргларнинг қалби.

Шамолда сузади шўх капалаклар,
Жасадлар излаймиз, гуллар тўкилар.

Япроқнинг сарғайган кўшигин тинглаб,
Шамс замин ҳаққига дуолар қилар.

IV
Лимон дарахтининг тарихи янги,
Чунки ўзи янги ўша дарахтининг.
Адо бўлмаса-да кундуз фироқдан
Қурбақа йиғлайди, қоқ пешин пайти.

Чорларан жамики ҳашарот бунда,
Фалакда биринчи юлдуз порлаган.
Зимистон. Юлдузга боқади дарахт.
Зулмат тошиб борар қирғоқларидан.
Бошқа юлдузлар ҳам бўлади пайдо
Ва бундан шодумон лимон дарахти.
Шамол-да бошлайди сокин хиргойи,
Кенг қанот ёйгани бир туннинг бахти.

V
Барча шохи эгри дарахтнинг,
Новдаларда баргли нақшлар.
Танасида юрар беҳад ҳашарот,
Тонг.
Шудринг оғочга қувонч улашган.

Дарахт танасида ўрмалаб юрган
Ҳашаротлар қўшиқ қуйлайди тунда:
Сиз қачон гуллайсиз, мева берасиз?

Келар миш-миш ортган чивин тўдаси,
Қўшнинг қанотлари шамолга қарши.
Шабода кифтида келтирар шабнам,
Хуш келдинг, оғочнинг ягона бахти.

Дарахт танасида ўрмалаб юрган
Ҳашаротлар қўшиқ қуйлайди тунда:
О, қачон гуллайсиз, мева берасиз?

Инглиз тилидан
Моҳидил АБДУЛЛАЕВА
таржимаси

– Эдвард жаноблари, жаҳон адабиётига қўшган энг муҳим ҳиссангиз сифатида нимани айта оласиз?

– Бу ҳақида ўйлаш ҳам мушкул. Аксинча, адабиётнинг менинг ҳаётимга қўшган ҳиссасини яққол қўриб турибман. Амалий маънода ёзиш ва адабиёт менинг касбим, тирикчилигим бўлди, лекин энг муҳими бу эмас. Бирон кун йўқки, мен ҳикоя ёки шеър ўқимасам ёки ҳаётни англашда улар менга дастак бўлмаса. Кексайганимда ва менга берилган вақтнинг қолган қисмида

Ва сенга ҳавасим келар дафъатан

БАҲОР

Баҳорда уйғона бошлайди олам,
гуллар,
майсалар,
қуёшнинг нурлари ёритар юзинг.
Қўлларинг тоблайсан илиқ нурларда,
Кўксингда бир ниҳол боради ўсиб.

О, баъзан ўйлайман,
гул каби очилсам йўлингга агар.
Шунда кутармидим сендек баҳорни,
Балки тугилардим қайта кўнглингда.

Ахир соғинч сенга бегона эмас,
Сен учун баҳорни кутмоқлик завқли.
Менинг ҳаётимда кўринмаган у,
Сен қолган кўкларим нақадар бахтли...

ЯПРОҚЛАР

Деразадан киради учиб,
Аллақачон эсимдан чиққан
хазонрездан тухфа япроқлар.
Гилам узра хазонлар тўзгир
Ҳаёлларим кетар йироқлар.

О, гуссадан тўлишар оқшом,
Тагин сенга битаман шеърлар.
Ва япроқлар тўкилар бир-бир,
Сариқ ғамга тўлади ерлар.

япроқларнинг рақсига ҳамроҳ,
хотиралар қийнайди мени,
ва бу куз ҳам келтирар сени...

СЕНСИЗ

Чўққини кўзлаган алпинист каби,
тобора сенсизлик сари борганда,
нафассиз кечади менинг йўлларим.

Сенсиз кўзларимнинг кўзлагани йўқ,
дунё чизаверар ёлгон суратлар,
фақат пайпаслайди изинг кўлларим.

Дарёсиз ҳувиллаб қолган заминдек,
ташаман,
сен томон бораман тентиб.
Ва шунда сезаман сенсизлик ичра,
умримнинг кундузу тунлари кемтик.

Ва сенга ҳавасим келар дафъатан,
Сенинг дунёингга боқиб қафасдан,

Ахир эрта-индин ҳаёт бергувчи,
ягона нафассан.

Кўлларимда сенга гул тутдим,
ишқ тутдим –
Илингнинг фақат соғинчлар.
Сенга фақат гуллар ярашар,
Менга эса фақат ошиқлик.

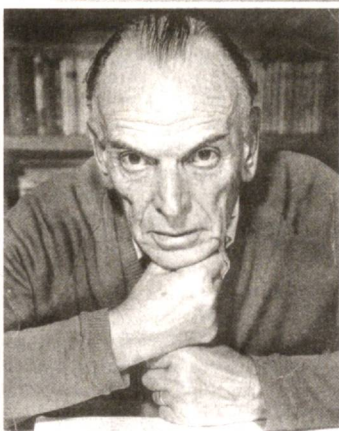
Кўлларимда сенга нур тутдим –
кўксимдаги олов парчаси
ёритарми дедим йўлингни,
О, севардим сени қанчалик!

Сувлар тутдим ховучларимда,
кўзёшларим дарёларидан.
Ёлғиз ташлаб кетавердинг жим,
сенсиз унмас саҳроларингда.

Аммо сенга интизор эдим,
тушларингни ўтмадим ҳатлаб.
Кунлар келиб гуллар юрагим,
пойинг узра ишқ-муҳаббатдан.

Инглиз тилидан

Зулхумор ОРИФЖОНОВА таржимаси

Константин ПАУСТОВСКИЙ
(1892–1968),
рус ёзувчиси

Ҳар бир дақиқа, ҳар бир тасодифий сўз ёки нигоҳ, ҳар бир теран ёки кулгили фикр, инсон юрагининг сезилмас ҳар бир ҳаракати (уни теракнинг учар момиклари ёки тун ётоғини ёритаётган юлдузлар ёғдусига қиёслаш мумкин) – буларнинг бари тилла чанг зарраларидир. Биз, адабиётчилар уларни ўн йиллар мобайнида тўшлаймиз, бу миллион-миллион кум зарраларини ўзимиз сезмаган ҳолда ўзимиз учун йиғамиз, қотишмага айлантираемиз, сўнг ана шу қотишмадан ўз "тилла атиргул"имизни – қисса, роман ёки достонимизни йўнамиз.

Ёзувчилик касб-хунар ёки машғулот эмас. Ёзувчилик – қисматдир. Баъзи сўзларни, уларнинг оҳангини илғаш баробарида сўзларнинг дастлабки маъносини топамиз...

Инсон ҳеч қачон хунармандчиликка чорланмайди. Бурчи ёки оғир юмушни бажариш учун чорланади. Ёзувчини гоҳо оғриқли, лекин хузурбахш бундай меҳнатта нима чорлайди?

Авалло, ўз юрагининг овози. Эътиқод ва виждон овози келажакда ҳақиқий ёзувчини бачкигул сингари яшашга қўймайди, қалбини тўлдириб турган турфа хил фикр ва туйғуларни одамларга хотамтойлик билан улашишга мажбур этади.

Кишиларнинг кўзига озгина бўлса-да зиё улашмаган ёзувчи ёзувчи эмас.

Одам юрагининг чорлови билангина ёзувчи бўлиб қолмайди. Юрак овозини биз кўпроқ ёшлигимизда эшитамиз, бу пайтда туйғуларимизнинг покиза оламини ҳеч нарса қуритмаган, пайҳон қилмаган бўлади.

Лекин балоғат йиллари ҳам келади, юрагимиз товушидан ташқари янги ва кучли чорловни – ўз давримиз ва халқимизнинг, инсониятнинг чорловини эшитамиз.

Ижод ҳақида ўйлаганимда кўпинча ўзимдан сўраб қоламан: қачон бошлангани ўзи бу? Умуман, ижод қандай бошланади? Нима инсонни умри-

нинг сўнгига қадар қўлидан қўймастик шарти билан қалам тутишга мажбур этади?

Қачон бошланганини эсполмайман. Менимча, ёзувчилик одамда тахлам-тахлам қоғозларини қораламасидан олдин, руҳий ҳолат сифатида дунёга келади. Балки ўсмирликда, балки болалиқдадир.

Болалик ва ўсмирликда оламни катта бўлганимиздагидан кўра айрича кўраемиз. Болаликда қуёш тафтироқ, майсалар қалин, ёмғирлар мўл-кўл, осмон мовийроқ ва ҳар бир одам фаёқулдада қизиқарли туюлади.

Болалар учун катта одам борки сирли кўринади – хоҳ у ранда-теша кўтарган, кийимларидан пайраха ҳиди анқиган дурадгор бўлсин, хоҳ ўт-ўланлар нимага ажил ранда эканини билладиган олим бўлсин.

Ҳаётни, атроф-борлиқни шоирона ҳис этиш – бизга болаликдан ато этилган қобилият.

Агар одам узоқ ҳушёрлик йилларида ана шу қобилиятни бой бермаса, у ё шoir, ёки ёзувчи бўлади.

Ҳаётни мунтазам янгилашиш бўлоғи сифатида ҳис этиш санъат гуллаб-яшнаши ва камол топиши учун катта манба-ассосдир.

Тўғриси, гимназияда ўқиб юганимда мен ҳам шеърлар ёзганман. Жуда кўп ёзганимдан бир ойда семиз бир умумий дафтарни тўлдирардим.

Шеърларнинг аҳволи маълум – баландларвоз, жимжимадор эди. Лекин ўша пайтда менга жуда қизиқли кўринади...

ИЖОД ҲАҚИДА ГУРУНГЛАР

Бадий асар гоёси қандай тугилади?

Бир пайтда тугилиб, бир пайтда ўсиб-ривожланидиган икки гоё деярли бўлмайди. Юқоридаги саволга жавобини умумий эмас, ҳар бир алоҳида ҳикоя, роман ёки қисса билан боғлиқ ҳолда излаш зарур.

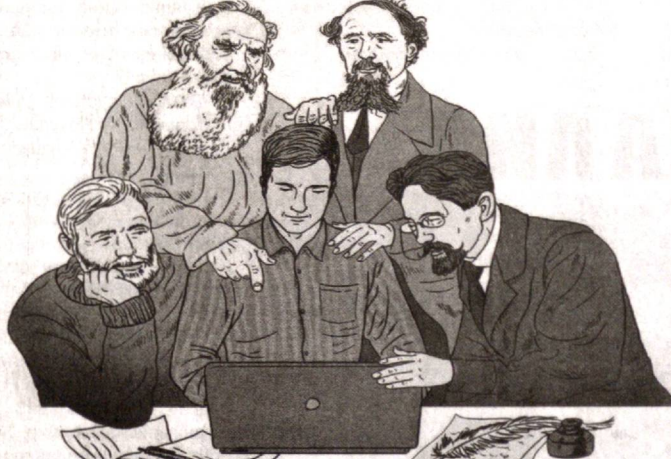
Гоё пайдо бўлиши учун нима қилиш керак ёки янада курурок тил билан айтадиган бўлсак, гоё пайдо бўлиши учун қандай шарт-шароитлар зарур, деган саволга осон жавоб бериш мумкин. Гоёни ёзувчининг ички олами тайёрлайди ва юзага чиқаради. Гоё ҳосил бўлишини қиёс йўли билан

чақмоқдай пайдо бўлади. Буларнинг бари аста-секин йиғилиб боради ва пайти келиб тўла бўлашни тақозо этади. Сиқилган ва ҳали пала-партиш бу олам чақмоқни – гоёни дунёга келтиради.

Гоё худди чақмоқ сингари арзиманган туртки сабаб юзага чиқади.

Ижод жараёни ҳақида жуда кўп тўқиб-бичилган фикрлар, хурофот гаплар бор. Баъзилари шундай бемаза, шундай тўтуруқсизки, улар олдида чорасиз қолсан киши.

Ҳаммасидан ҳам илҳом масаласи ана шу бемазаллик қурбони бўлган.

лан яхшироқ тушунтириш мумкин. Қиёслаш баъзида энг мураккаб нарсаларга ҳам фаёқулдада тушунарлилик бахш этади...

Гоёнинг пайдо бўлишини тушунишга ёрдам берадиган қиёс бирмунча содда.

Асар гоёси бу – чақмоқ. Ер устида кўп кунлар мобайнида электр йиғилади.

Атмосфера электр билан лим-мо-лим тўлганда тўп-тўп оқ булутлар момақалдироқ солувиши даҳшатли қора булутларга айланади. Улар ичида кўюқ электр димиланишидан биринчи учкун – чақмоқ пайдо бўлади.

Чақмоқ чаққан заҳотиёқ шаррос ёмғир қўя бошлайди.

Гоё ҳам фикрлар, ҳиссиётлар ва хотиралар билан бойган инсон он-

У деярли ҳаммаша тушуниксиз завқ билан кўкка тикилган ёки қалам тишлаб турган шоир қиёфасида бурт-тирилиб тақдим этилади. Нодонлар учун шундай...

Илҳом – инсоннинг қатъий иш ҳолатидир. Қалбдаги кўтарилиш саҳнага хос ясама туришу кўтаринчилик билан ифодаланмайди. Шу билан бира, оғиз кўпиртириб мақталадиган "ижод тўлғоғи" билан ҳам.

Пушкин илҳомга аниқ ва содда таъриф берган: "Илҳом – кўнглининг ҳиссиётларни жонли қабул қилишга, тушуначаларни тез фахмалаша бўлган рағбатидир. У юқорида саналганларни тушунтириш, англатиш имконини беради". "Танқидчилар, – деб давом этган у, – илҳом билан завқ-шавқни чалқаштириб юборади". Худди

ўқувчилар баъзан ҳақиқат билан ҳақиқатимон нарсани чалқаштиргани сингари...

Чайковский илҳом – кўлларни ноз билан силкитиш эмас, худди ҳўкиздек, бор куч-ғайрат билан ишлаш эканини таъкидлайди.

Китобхонлар ёзувчилардан асарларига қай тарзда ва қачан вақт мобайнида материал йиғишини тез-тез сўрайди. Атайлаб материал йиғилмаслиги айтилганида эса кўпинча ҳайрон қолишади.

Юқоридаги фикрлар ёзувчининг у ёки бу китоби учун зарур бўлган илмий материални ўрганишига алоқадор эмас, албатта. Гап жонли ҳаётни кузатиш ҳақида кетяпти.

Ҳаётий материал, Достоевский таъбири билан айтсак, "ҳаёт тафсилотлари" ўрганилмайди. Таъбир жоиз бўлса, ёзувчилар ана шу материал ичида яшайди – умр кечиради, қайгу чекади, ўйлайди, қувонади, катта ва кичик воқеаларда қатнашади. Шубҳасиз, ҳаётнинг ҳар бир кунини уларнинг онги ва юрагида ўз изини қолдиради.

Ўқувчилар (айтганча, ёш ёзувчилар ҳам) тасаввурларини ўзгартиришлари керак: ёзувчи ёндафтарини кўта-кўта ёрда кезиб юрвчи, ҳаётни кузатиб, қозоғга кўчириб борувчи одам эмас.

Ўзини кузатувлар йиғишга, (шунчаки унутиб қўймастик учун) қайдлар тўллашга мажбурлаган киши, албатта, бир дунё нарса йиғади, бироқ улардан фойда йўқ, улар – ўлик. Бошқача айтганда, агар ана шу кузатишларни қайдафтардан олиб, насринг жонли тўқималарига кўчириб ўтказилса, деярли барча ҳолларда улар ифодалилигини йўқотади ва бегоналиги яққол сезилиб қолади.

Ҳеч қачон анави бир туп четан ёки манави оқочли ноғорага қачондир ҳикоямга керак бўлиб қолади, шунинг учун диққат билан, ҳатто бир қадар асосмалик билан уларни кузатишим керак, деб ўйламастик зарур. Табиий

шаклда, "юрак амри билан" кузатиш даркор.

Ҳеч қачон ҳатто энг муваффақиятли кузатувларни ҳам ҳикояга мажбурлаб киритмаслик керак. Керак бўлганда улар ўзлари келади ва ўз ўрнини топади. Қачондир бўлган ва бутунлай унутилган воқеа ёки қандайдир тафсилот айнан энг зарур пайтда ҳаёлига лоп этиб тушганидан ёзувчининг ўзи ҳам кўпинча ҳайрон қолади.

Ёзувчиликнинг асосларидан бири – яхши хотирадир.

Деярли ҳар бир ёзувчининг илҳомлантирувчиси бор. Бундай ажойиб илҳомчи одатда бошқа бир ёзувчи бўлади.

Бундай адабнинг асаридан бир неча жумла ўқининг ўзи кифоя – ўша заҳотиёқ сенинг ҳам нимадир ёзгинг келиб қолади. Гўё бир неча китобдан маъжун-шарбат отилиб чиқади-да, бизни сархуш этиб, қўлга қалам олишга мажбурлайди.

Ҳайрон қоларлиси, кўпинча бундай меҳрибон даҳо ижодининг характери, йўсини ва мавзуларига кўра биздан узоқ бўлади.

Мен бир ёзувчини биламан – борини борича ёзадиган қатъий реалист, жиддий ва вазмин одам. Аммо унга фантаст ёзувчи Александр Грин асарлари илҳом бағишлайди.

Аркадий Гайдар Диккенснинг илҳомчим деб атайди. Ўзимга келадиган мансуб "Римдан мактублар"нинг истагани уйғотади. Бироқ мен Стендаль насридан жуда узоқ нарсалар ёзганман, бу ҳол ҳатто ўзимни ҳам ҳайратга солади. Бир куз Стендальни ўқиб, Пра дарёси бўйидаги қўриқона-ўрмонлар ҳақидаги "273-кордон" очеркимни ёзганман. Унда Стендальга боғлиқ бирор нарсани мултоқо топиб бўлмайди.

Тан оламан, бу ҳолат ҳақида бош қотириб қўрмаганман. Балки унга ҳам бирор изоҳ, сабаб топиш мумкин. Бир қараганда аҳамиятсиз кўринидаган, аммо ёзувчи ишлашида ёрдам берадиган қўлаб вазият ва кўникмалар борлигини айтиш учунгина бу ҳақда эсладим...

Рус тилидан
Ориф ТОЛИБ таржимаси

“Сўзлар ботинида олардим нафас...”

Шоира, оlima, ношир, адабий танқидчи Даниела Андоновска-Тражковска 1979 йилнинг 3 февралда Шимолий Македониянинг Битола ҳудудида таваллуд топган. У Битола адабий доирасида чоп этиладиган “Раст” адабий журнали, “Замонавий диалоглар” халқаро журнали ва “Адабий белгилар” журнаlining бош муҳаррири сифатида фаолият олиб боради. Унинг “Қахва, чой ва алвон осмон” (2019) номли насрий ҳамда “Сўз учун сўз” (2014), “Дафтар хошиясидаги шеърлар” (2015), “Қора нуқта” (2017), “Оёқ излари” (2017), “Учлик” (2019), “Кесишган уйлар” (2019), “Электр қон” (2019) ва “Математик шеърят” (2020) назмий китоблари китобхонлар томонидан илқ кутиб олинган. Даниела Андоновска-Тражковска шеърятти бир қатор антологияларда, адабий журналларда, ўз ватани ва чет эллардаги журналларда эълон қилиб келинмоқда. Эътиборли жиҳати, шоиранинг ижоди инглиз, серб, босния, булгор, албан, роман, поляк, араб, вьетнам, италян каби дунёнинг етакчи тилларига таржима қилинган.

ЗАБОНСИЗ ОРЗУЛАР

Ҳаёт китобида неки ёзилган бўлса, осонгина унутажамиз биз, югураямиз, югураверямиз, бебош вақтнинг оғир ҳарфлари аро. Терлаган юзимиз, бўялган кўлларимиз билан сўзламоққа ундаймиз ўзимизни биз. Биз ўша китобнинг кўзларига ҳуррак нигоҳларимиз ташлаймиз, китобки, ўзимиз ижод этажак, шалдиқроқ, сарғимтир саҳифалар аро кўкқис таниб қоламиз бир пайтлар кезганимиз мойчақли ўтлоқни, ва шундагина кетамиз хотирлаб, “севайди, севмайди” деган ўйинимизни, куннинг оппоқ япроқларин тортарканмиз, англаб борамиз кимлар бизни севганин, аслида севмаган бўлсалар эса-да севган эди дея тасаввур этамиз! Сўнгра осуд уйқуга кетамиз, шамолдек учар вақт, яна димикқан орзулар қамалган ёстиқ-ла янги кўлампаларни орзиқиб кутамиз тушларимизда, ўзимизнинг бўм-бўш бўшлиғимизда.

ҚАЛЪ САҲРОСИ

Парвоздаги бургут қумдаги донни илғолмас, бироқ сахро уни кўриб турар туз босган баррига иссиқ босганча.

КУЛ

Чоққина қахва столнинг лабида ўйнар кўзгу шувласи офтобнинг хийласидир бу ё, худди уч маккоро ил тикар ношуд игна кўзига, чок солмоқлик-чун, сўзлар эса тунда уваланиб кетган, уларни асраб бўлмас энди чокларга чатиб ҳам, еғоч пол устида чекарлар оқ.

Тошўқоқда ёнган оловни тута бошлар кўк йўтал, хонада учаётган кўллар тушар рақс. Хонада мудраётган аланга кучоғида куйиб кул бўлаёзган юрак иси анқир.

Тил эса қора қахвани кўраркан тотиб, зўрлаб қолипга тикар ўзини. Кул остида мудраётган азоблар қолипидир у.

ИНСОН ОЛАМИ

Ўспирин бир йигит эғилиб, ислайди энди тўғилган ўғилчасин юзини.

Ҳовлидаги заранг дарахти эса йигитчанинг алкарига турар тегиниб, гўё бутун йилларин тўкар барглардай унинг тиззаларига.

Қартайган киши эса олар япроқларни бир-бир териб, босар кўксига узоқ, соғиниб, кичик хужрасида банди қилар ўзини кейин ҳовлидаги сўйир уйдан беркиниб.

ЮРАК САРҲАДИ

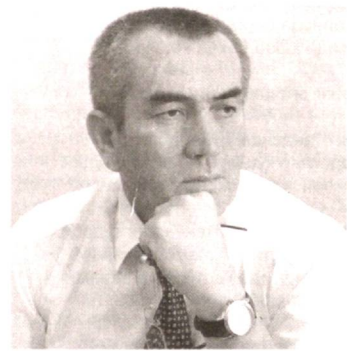
Эҳтиётсизлигим сабаб кафтимни олдим кесиб, кексайган юрагим бир қалқиб тушди, кафтимдаги қони учунмас адоғис азоблари-чун узоқ ёш тўқди.

КЎЗЛАРИМ СУРАТИ (қизимга бағишлайман)

Сен менга қалбимнинг аччиқ сувлари бўлиб қарайсан, демакким, аритмоққа қодирсан тугма дардларим.

Осмоннинг ҳар бўлагин йиртиб ташламоқдайдим мен, тўғрироғи, шундай ўйлагандирман, сўзлар ботинида олардим нафас, сўзларким, энг қудратли ва ҳеч қаҳрабо сўзлардир, ва ҳеч қачон талаффуз этилмаган сўзлардир, кунгабоқарларнинг қосасидан оқиб тушарди улар, ва шошар эдилар оқ кабуларнинг яланг оёқлари янчмасдан оппоқ орзуларимиз асраб қолмоқликка шошар эдилар.

Инглиз тилидан Қандилат ЮСУПОВА таржималари

Кўчкор НОРҚОБИЛ

Хушнуд Хуррамовични оғир ўй босди: “Шунча йил қонимни ичди. Уй. Мошин. Ўғлингиз ўқув контракти. Энди эса... “Пойтахтдан тузукроқ иш топиб беринг, у сизнинг ҳам ўғлингиз, бугун ҳаётингизда эса қоларли кун бўлади. Хузурингизга юбордим. Ўғлингиз билан учрашасиз” миш...”

Катта бир идоранинг раҳбари Хушнуд Хуррамовичнинг эрталабдан дунёси зимистон. Ишга келаётиб, минг ланат, манави кўлтефонда Розалиянинг муштилари ва қаҳрли овози эшитилди. У ўғлини бу ерга юборишдан ҳам тоймайди. “Айтдимки, кимлигимни айтдимкин?”

У кенг-мўл, серхашам хонадаги узун столга тиркалган оҳангжамо айланма юмшоқ курсида ичидан зил кетиб, ўз ёғида ўзи қовриляпти. Тугмачани босди. Котиба кирди. Шу жиккакина қизга нажот истаб мўлтиради. Овози синик чикди:

– Қабулхонада кимлар бор?
– Ўзимизникилар билан вилоятдаги филиалларимиздан келган ходимлар, кадастр идораси ва жамағадан икки киши. Уларни ўзингиз чақиртирган экансиз?
– Бошқа ҳеч ким йўқми? – сўради у безовта бўлиб соатига қараркан.
– Йўқ...
– Ҳеч кимни кўйманг. Мен юқоридан келган топшириқ билан бордан. Қабулхонадагилар ўринбосарга учрашин.
Раҳбар ёнгил тортиди. Тушликкача чорак соат вақт қолибди. Келмайди. Шунчаки дўқ-пўниси қилди. Кейинги пайтларда юзининг пардасини сидириб, шаллақи бўлиб кетяпти, энағар. Бугун ҳаётингиздаги эсдан чикмайдиган кун бўлади, дедими?
Унинг ҳаётини “эсдан чикмайдиган кун” бундан йигирма беш йил олдин рўй берди. Ёш эди. Олис вилоятга қилган хизмат сафари чоғи аллақайси тунги кафедра Розалия билан танишганди...
Кейин унутди. Бу ёғи оила, рўзгор, келажақ ташвишлари. Мансаб-мартаба кўйидаги товланишлар. Кўнглида Розалиянинг рўйи-ёди аллақачон ўчиб кетганди. Бироқ...

Кунларнинг бирида ишхона телефони жиринглаб қолди. Кичикроқ бошқарма бошлиғига ўринбосар бўлиб ишлаётган Хушнудбой гўшаки олди.
– Бу мен Розалия! Эсингиздан чикиб кетдимми-ё? Ўғлингиз биринчи синфга борапти.
Жаранглаган кулги, кўнгироқдай овоз уни эсанкиратиб кўйди. Ўтирган жойидан салчиб турди. Шоша-пиша гўшаки шарақлатиб кўйиб, атрофга аланглади. Юзига қон урди, кўз олди хиралашди. Жойига писсайиб ўтириб қолди. Дарди-дунёси зимистон тортиди. Хаёлига келгани шу бўлди: “Ишхонадагилар эшитса, ногора қоқди, хотиним билиб қолса, тамом. Э-э-эй, анави иш ҳам расво бўлади. Қайнатам ерга киритворилади...” Анчагача столдаги жигаранг телефондан кўз узмади. Йўқ, ҳайрият, телефон бошқа “тилга кирмади”.

Уша машъум кўнгироқ ёдига тушса, ич-эти жимирлаб, ботинида нимадир қалқиб кўярди. Хавотиру ҳадик вужудини ёмириб борарди. Бу орада кимсан фалончи писмадон-эшитилди.
– Хушнуд Хуррамович батамом ўзини йўқотиб кўйди. Бармоқлари титраб, беихтиёр столни пианино қилиб чала бошлади. Аъзойи баданидан совуқ тер чикди. Ич-ичидан хўрсиниш отилди-да, ғалати гингшиш эшитилди.
– Кирсин, – деди ниҳоят ўлмайининг кунда қалтираб-салтираб.
Котиба чикиб кетди. Зум ўтмай яна хонада пайдо бўлди.
– Хўш...
– Кетиб қолибди.
– Нега кетади?..
– Бил... билмадим?
Уша кун... кунни кун бўлмади, азоб бўлди. Эзгинди қиёфада уйига қайтди. Хонасидан чикмади. Ўз ўйларига гарқ бўлиб, диванга чўқди. Эшикни кўрка-писа очиб, хузурига келган хотинига анграйиб қаради.
– Дадаси, сизга нима бўлди? Тобингиз йўқми?
– Шундай шекилли, – деди зўрга.
– Иш-иш, деб ўзингизни азоблайверманг.
Хотинига синовчан тикилди:

– Нега бундай деяпсан?
– Бугун ўғлингиз билан гаплашишгаям иложингиз бўлмабди-ку.
– Қайси ўғлим? – чаён чаққандай бир салчиб кўйди.
– Сизга нима бўляпти? – хотини унинг манглайига кафтини кўйди. – Иссиғингиз борга ўхшайди-ку.
Хушнуд Хуррамович талмовсираб, хотинига жонсизу хўшсиз ҳолда ўлик-тириги бир пул бўлиб, бақрайиб қараб тураверди.
– Кичик ўғлингиз, Қудратжонни вилоятга ишга юборишгаптики. Шунингизга айтмоқчи бўлиб борган экан... Вақтим йўқ, деб айтибсиз. Сиздан хафа бўлди.
– А-а-а?
У эсанкираб ўрнидан турди. Гандирақлади. Дераза пардасини сидириб ташқарига қаради. Хотинидан нигоҳини олиб қочишинг бирдан-бир чораси шу эди. Аёли хонадан беозоргина, мумсик алфозда чикиб кетди. Унинг кўзларида ёш қалқди. Кўл-телефонини олиб кўнгироқ қилди:
– Ассалому алайкум, Собир Расулович! Дўстим, уйдимисиз? Чорбоғдамисиз? Ҳа-а. Шукр. Худога шукр! Шу десангиз, ҳозир ёнингизга борсам, сиқилиб кетдим, бир отамлашас... Раҳмат! Ҳозир машина чақираман.
...Яна бир каттақон идоранинг бошлиғи, кадрдон дўст Собир Расулович иккиси алламаҳалга эзилди, отамлашиб ўтиришди.
– Дўстим, сизга бир илтимосим бор эди. Яхши бўлди, ўзингиз кўнгироқ қилиб қолдингиз... Ишхонангиздан бир йигитга иш топиб беришимиз керак, – деди дабдурустдан Собир Расулович.
Шундай улкан идоранинг раҳбари ким учундир иш сўраб мулзам тортиб, жавдирабгина туриши Хушнуд Хуррамовичга ғалати туюлди.
– Сиз нима десангиз шу, – деди ҳайрати тошиб.
– Раҳмат, дўстим! Уни ўзимда ишлатолмайман. Ноқулай.
– Нега? Ким у? – қизиксинди Хушнуд Хуррамович.
– Ўғлим. Ҳалиги... хуллас, йигитчилик ўлсин, ноқонуний хотиндан туғилган ўғил...
Хушнуд Хуррамович кўлидаги қадаҳни тушириб юбораёзди.
– Бугун эрталаб кўнгироқ қилди. Эрталаб ёнингизга боради, дедди. Лекин келмади. Ҳозир кўнгироқ қилади, – мижговланди Собир Расулович.
– Ким кўнгироқ қилади?
– Танимайсиз барбир... Хўш, илоҳи бор-а, ишга жойлашнинг? – Собир Расулович кадрдонга мўлтираб боқди. Шу тобда Собир Расуловичнинг кўлтефони жиринглади.
– Ана, айтдим-ку, кўнгироқ қилади деб, – тутатди ва дарҳол ховуридан тушди. – Эшитаман. Розалия! Сенга айтдим-ку, ҳал бўлади. Ҳозир шу масалани гаплашиб турибман, – ижирганиб кўлтефони ўчириб кўйди.
– Р-р... Роза... Розалия дейсизми?..
– довдиради Хушнуд Хуррамович.
– Ҳа. Розалия! Бу хотин мени кўйдирди, – ихради Собир Расулович.
Улар бир-бирига бирпас терилиб туришди.
Сўнг Собир Расулович оғир уф тортиб, қадаҳларга яна ичимлик кўйди. Хушнуд Хуррамович аламли илжайди.

РОЗАЛИЯ

чиевич, бообру ва дасти узун қайнотасининг кучи билан бошқа ишхонага, юқори лавозимга кўтарилди.
Кунларнинг бирида, ҳа, яна кунларнинг бирида, йиллар ўтиб, янги ишхона телефонидан ҳам ўша даҳшатли овоз эшитилди – на салом бор, на алиқ:
– Қўрқманг. Мен сизга осилволмайман! Шармандаям қилмайман. Оилангиз ўзингизга буюрсин! Янги лавозимга ўтисиз деб эшитдим. Табриклайман. Ўғлингиз бу йил мактабни битиради.
Хушнудбой, йўқ, энди Хушнуд Хуррамовичнинг юрагида симиллаган оғриқ турди. Умр бўйи кутулиб бўлмас таъқибга дуч келганини ҳис этди.
...Кунларнинг бирида... ҳа, яна кунларнинг бирида, таъқиб тагин тилга кирди:
– Ўғлингизнинг ўқув контракти

– Менга қара, сенга бир гап айтмоқчиман. Фақат шуни болалар, неварачеваралар билиши шартмас. Сен мени тушунишинг керак. Хўп, десанг, айтаман.
– Тўғри қиласиз. Шу ишيام бор бўлсин. Айтмасангиз ҳам сезяпман. Ишдан бўшайверинг, пенсияга чиққаннингизгаям бир йил бўлди. Менга сизнинг соғлигингиз керак. Худога шукр, болаларингиз ҳам оёққа туриб олди. Катта ўғлингиз ҳам шу фикрда экан.

АДАБИЁТИМИЗДА ЯНГИ ВА МУҲИМ ВОҚЕА

Халқаро Чингиз Айтматов академиясининг академиги, таниқли ёзувчимиз Нурали Қобулнинг ўқувчилар кўлига кетмакет етиб борган уч китоби “Сукут суикаси ёхуд Сталиндан Садамгача”, “Сукут суикаси ёхуд Чингизхондан Черчилгача” ва “Тавки ланат тамғаси ёхуд Турмандан Трампу Тарақийдан Туркманбошигача” роман-памфлетлари адабиётимизда шу жанрдаги яхлит асарлар бўлди.

Устоз ёзувчимиз билан бўлган суҳбатда англадики, роман-памфлетларнинг навбатдаги “Дордан қочган даҳо”, “Супер жосус” ва “Супер жаллод”, “Давлат тунтариши” каби жилдлари ҳам яқин кунларда ўқувчилар кўлига етиб боради. Сиз бу сиёсий романларда шу пайтга қадар билмаганингиз муҳим тарихий воқеалар, тарихий шахслар ҳаётининг қабарик қирралари ҳақида қизиқарли маълумотларга эга бўласиз ҳамда кечмиш давр фалсафасини англаб, бугунги кун ва келажаққа ўзгача нигоҳ билан боқа бошлайсиз.

Шунингдек муаллифнинг Турону Хуросонда ҳукм сурган теурирлар салтанатига бағишланган кўп жилдли “Теурирлар” эпопеясининг ўн биринчи, ўн иккинчи ва ўн учинчи “Султон қаршисида шайтон”, “Аросат ва фалокат”, “Шайтон шамшири” китоблари ҳам нашрдан чикди. Адабий жамоатчилик эпопеяни адабиётимизда катта воқеа сифатида баҳоламоқда. Эпопеянинг биринчи китоби “Буюк турон амири ёхуд ақл ва қилч” инглиз тилида “Амазон” интернет тармоғида эълон қилинган, ҳақон адабиёти илхосмандлари эътиборини тортгани ҳам адабиётимизнинг катта ютуғидир.

Қаҳоржон ЙЎЛЧИЕВ, филология фанлари бўйича фалсафа доктори, Фаргона Давлат университети ўқитувчиси

ТАЛВАСА

1. Куйё эскирди, Ой ҳам – кампиршо. Ойдузларнинг нигоҳи бадкор. Кургани кўзим йўқ уларни – Такрор! Такрор! Ҳаммаси такрор!

Пешонаминг гижимин силаб, газабимга чуқур шўнгидим. Мендан чиқиб кетди Раҳмон, Ботинимда кўпти тўнғизим.

Тилим – илон тилидай айри, Судраламан, Битмас масофа. Бунча қисқа одамлик сайри, Бунча узун сабр – касофат?!

Тангрим, бирров осмонингдан туш, Кўкда қолсин фақат соқчилар. Қуролсизман, На дарахт, на қуш, Сенга Сендек кўринмоқчиман.

«Тилингни тий, ўткинчи банда!» Ёлвораман, қошимга кел-қоо. Етар! Ортиқ қилма шарманда, Илҳом, Илҳом, Ҳайрат ул-Илҳом!

Келтиради тагин китимни, Ахир, бари эски-тускилар. Чирияпман, наҳот пишдимми? Қачон ерга янги СЎЗ келар?!

Бир кечада қирилиб кетсак Ва яралсак сахарда қайта. «Булу» десам, анави «кесак», «Тоғлар» десам, кишнаган – «байтал».

Майсазорга сархуш чўзилсам, Бу сўзларни илкинчи бор мен айтаганимдан ҳажонланиб шу заҳоти жоним узилса...

Тангри, бирров осмонингдан туш, Эскирмаган фақат Сен қолдинг.

2. Ёғмур томчилари ерга интилар, Ниҳоллар – кўкка.

Бош олиб кетишга ҳали кўп эрта Ҳосилга кирмаган боғлар қошидан

Яйловларда чопар йилқилар, Онасига шошар полопан. Тик қоялар керак бургутга – Ҳаллоллар гердайиб борар дор томон: «Улим чора эмас, Бечора ўлим.» Сен – дорсан! Ҳукмдорсан Сен. Мен – итман, Е, дея олдимга ташланган суюк – Дунёни иштаҳа билан гажийман. На у емрилади, на нафсим тўяр. Бас, ожизлигимни қилма таржима!

ЖОНТЕМИР

ҚАРЗДОРЛИК

Бош олиб кетишга ҳали кўп эрта Ҳосилга кирмаган боғлар қошидан, Улғайтирган авайлаб, тергаб, Тош кўчалар, тоғлар қошидан. Бир қиз яшар қайдадир маҳзун - Пойида тиз чўккан эмасман. Йўлда, Очлик кийнаган маҳал ёнғоқ ташлаб ўтган қарганинг инига ризқ тўккан эмасман. Мана шу бетизгин руҳингдир, дея Кўзимга денгизни кўрсатолмадим. Ўзим - гўрамани ёзганларим - хас. Ҳар қадам шоқоллар дуч келдию лек, Йўлимдан чиқмади бирорта йўлбарс. Муродга етмади бошланган эртақ, Эгарланган отим улқони олмай бош олиб кетишга ҳали кўп эрта.

Бўйинини соғинган ғамдорларидан, Ҳушёрларидан-у хушдорларидан,

Жаноза, кўзғолон, «ёр-ёр»ларидан, Бармоғим тегмаган чилторларидан, Шахрисабз мазорларидан Битта қабр қарзим бор менинг.

Бош олиб кетишга ҳали кўп эрта...

ШАРОБ

Қилолмади ерни истило, Нўҳда не айб, Мухаммад Сиддиқ? Томоқча ютди изтироб, Рухда не айб, Мухаммад Сиддиқ?

Яшяпмиз гўр бошни эгмай, Биз сизгадир узумзорларга. Кўнгил – шароб, ичмаса маъшуқ, Хумда не айб, Мухаммад Сиддиқ?

Барглари узиб зорланган Дарахтларга ачинмас кузак. Чўлга тушган бўлса эй баҳор, Қумда не айб, Мухаммад Сиддиқ?

Кимнинг тили – Хитой девори, Ўтиш мумкин ундан от қўйиб. Очилмас кимларнинг оғзи, Мумда не айб, Мухаммад Сиддиқ?

Маст қилмоқчи эдик дунёни, Ўзимизга урди-ку мастлик. Кафтмиздан сирғалиб чиққан Зумда не айб, Мухаммад Сиддиқ?

Қайтаимиз узумзорларга? Ариларга таланамизми? Хумдан-хумга ўтиб тинмаган, Жомда не айб, Мухаммад Сиддиқ?

Юр, кетайлик «Ҳақ, хув»лашиб ё, Элполмаган хатто пайғамбар. До-од десангу чиқмас жонинг, Жонда не айб, Мухаммад Сиддиқ?

Рухда не айб, Мухаммад Сиддиқ?..

ДАҲШАТ

Уммонга ташланган лангардек чўқаялман туннинг тубига, Қўл-оёғим боғланган чандиб. Ой нуридан туширар қармоқ, Хўрак қани? Нафсим талпинмас. Ситоралар қилмайди парво, Таним титрар, аммо қалбим маст. Нафас сиқар, ҳушим йўқолди, Ерга кўндим охир-оқибат. Кимдир туртди, кўрдим уйғониб – Алвастилар даврасидаман. Бужур чөхра, кўзлари ботик, Сочу қоши олинган қириб. Ақратолмам эркаки, хотин, Ирғишларкан ялар бир-бирин. Суҳбатлари фиску фасод, айш, На миллат бор улларда, на қалб. Юз бурардим ўйлаб ўтирмай ҳатто Ажал бўлганимда ҳам. Иржайтириб сўйлоқ тишини баданимга суйкалар бари. Шартта сўйиб ташлайин десам, Қўлим боғлик, йўқдир ханжарим. Бу қавминг муҳибимасман, Қоним тоза, суйкаларим пок. Питирлайман чорасиз хасдай, Қорачигим чақнар газабнок. Гийбат чайнар ёрилудек меш қоринларин тиззага тақаб. Югурдақдир сўфию дарвеш, Қайси давр бу? Қайси минтақа? Ҳей юзада турган эранлар, Ўтинаман, лангарни тортинг. Кемангизга олинг руҳини, Дош беролмас виждоним ортик, Қармоқ ташлан, майли хўраксиз, Томоғимни йиртса-да ютгум. Бунда ҳоким очқўз, юраксиз, Кўзларим тўқ, юрагим бут-ку. ...Тонг ҳам отди, мен ҳамон маҳбус, Наҳот келмас осмон қатидан. Наҳот қолиб кетсам бир умр Алвастилар мамлакатиди?! Тангрим, банди қўлимни бўшат, Ханжар тутқаз, курашиб яшай. Ё ёнингга борайин мағрур, Ё ўзимни чавақлаб ташлай!

ШЕЪРИЯТНИНГ ИНЖА ЙЎЛИ

Одатда, тўла асарлар тўплами маълум бир ижодкорнинг биографияси – ҳаёти ва ижоди ҳақида маълумот бериш билан бирга, муайян давр воқеалари панорамасини акс эттириши жиҳатидан ҳам муҳим аҳамият касб этади. Миллий шеърятимизда ўз ўрнига эга шоир Йўлдош Эшбекнинг «Янги аср авлоди» нашриёти томонидан чоп этилган «Йиғлаётган қиз» (2019) шеърлар тўплами кишига ана шундай таассурот қолдиради. Айтиш мумкинки тўплам адиб ижодининг тадрижий тақомили борасида етарлича тасаввур ўйғотади.

«Йиғлаётган қиз» тўпламидан жой олган айна номдаги дастлабки шеърда ўтган асрнинг 70-80 йилларида мустабид шўро тузуми томонидан олиб борилган мустамлакачилик сивасати асоратлари ишорали бир тарзда қаламга олинади. Шоир пайҳон этилган ўлкани йиғлаётган қизга ўхшатаркан:

На фақат Узбекистон ёки Урта Осиёнинг, балки бутун дунёнинг глобал муаммосига айланган «Орол» масаласи ҳам шоирнинг эътиборидан четда қолмайди. Халқ дардини ўз дарди билан «фақат эл қайғуси билан сарғайдим», дея нола қилган шоир алап-оқибат:

Оролни чўктириб юбордик, Узимиз ҳам чўкдик сувсиз Оролга каби сатрларни қоралашига сабаб бўлади. Шоир бу кўргуликларга қарши ягона чора – наҳотки Урта Осиё туркий халқлари қайта бирлашиб, ўз кадр-қимматини тиклашда кўради. Ана шунда ер ости ва ер усти бойлиқлари янги эгаллик қилади деган гоияни

қаршимизга чиқди. Биз эса бу фавқуллода гўзаллик ва жозобага беғоналарча қараб туролмадик.

Боку Давлат университети, Озарбойжон халқ озғани адабиёти кафедраси тадқиқотчиси Гулнар Эйтибар қизи Ахундованинг «Ўзбек шоири Йўлдош Эшбек ижодида модернизм ва аънавийлик» илмий мақола-дасида шоир шеърятини асосини «Инсон, табиат, Тангри» мавзулари ташкил этишини ва улларда умумтуркий аҳамиятга молик муштарак гоя ва тушунчалар ўзига хос замонавий кўринишда талқин этилганига алоҳида эътибор қаратади.

Мичиган университети профессори Темура Кожаяғли томонидан Йўлдош Эшбек шеърларининг инглиз тилига таржима қилинган яна бир хуш воқеъидир. Бунинг натижаси ўлароқ адибимиз дунёнинг эътироф этилган 500 шоири ўрин олган «Top 500 Poet-Poem Hunter» энциклопедиясидан ўрин олди. Бу эса ўз навбатида ўзбек шеърятига бўлган юксак эҳтиром ва эътибор намунасиридир.

Йўлдош Эшбек шеърятини халқ озғани ижоди аънавалари руҳида битилган асарлар талайгина. Бунга сабаб тарихида адиб туғилиб ўсган ҳудуд – Самарқанд бахшичилик мактаби таъсири борлигини алоҳида айтиб ўтиш жоиз. У дoston жанрига хос шаклдан истифода этган ҳолда ёш авлодга қарата шундай ўғит беради:

Ҳасан, Раёшан, Гурўгли, болларини мард, тўғри, дилинда аждод чўғи, авайлаб юргин доим.

Ҳаётнинг аччиқ қозонида қайнаган шоир гоҳ адолатсизлик, ноҳақликлардан ёзинкараса, гоҳ гўзал табиат қўйнида кезиб, тоғу тошлар аролаб оқайтган булоқ сувларининг шилдирашдан, бөлөөн далалару сўлим боғларнинг хуш манзарасидан илҳомланиб:

ерда ўсан Нуротанине тоғларидий барлар аро маъсум маъсум парлар узум каби жозибали сатрлар битайди.

Тўпламдаги шеърларнинг барчасини бадиий жиҳатдан бир хил савияга эга деб бўлмайди. Баъзан қофияга берилиб кетиб фикрдан чалғиш ҳолатлари ҳам учрайди.

Тўплам сўнгида шоирнинг одам, олам ва ижод борасидаги қайдлари – фалсафий мушоҳадалари, сўзбоши муаллифи филология фанлари номзоди Абдумурод Тилавов сўзи билан айтганда «шеърга сизмаган хикматлари» жой олган.

Хулоса қилиб айтганда, тўплам баъзи жузъий камчиликларга қарамай, бизга Йўлдош Эшбек шеърятининг ўзига хос инжолари, бадиияти хуусууда тўла маълумот беради.

Шермурод СУБҲОН

2010 йил эди, бир яқинимиз тўй қилсам, албатта Фатхулла Маъсудовни олиб келасан, дерди мени ҳар кўрганида. «Хўп» деб кўяқолардим. Аммо тўй пайти бирор баҳона топарман, деб юрардим. Чунки Фатхулла ака билан таниш эмас эдим-да.

Фатхулла Маъсудов «Йўқолиб» қолган тўй

Тўй қилмоқчи бўлган киши кенжа углининг исмини Фатхулла деб қўйган, санъаткорга илхоси жуда баландлигини шундан ҳам билиш мумкин эди. Тўй кунини яқин, бироқ мен хали суюклик санъаткоримиз билан гаплашолганим йўқ. Қишлоқда эса гап-сўз бўлиб кетган, «Тойчоқ» тўйга келаркан деб.

Тўй арафасида «Миллий» театрига бордим. Фатхулла акага учрашиб, ака, мана шундай гап, деб тўй соҳибининг мудоасини айтдим. Тўй кунини сўрадилар. Айтдим. Орада ўн икки кун бор эди.

– Бундай қиламиз, – дедилар Фатхулла ака, – мен бугун Қозғистонга ўн кунлик сафарга кетаман. Фалончи кунни фалон соатда «Собир Раҳимов»даги шохбөкатда кўришамиз, дедилар.

Рости, мен ишонмадим. Негаки на хизмат ҳақини айтдилар, на бориб-келиш қанақа бўлади, деб сўрадилар. Нима бўлганда ҳам ишонмасдан кетдим. Яқинимиз эса ҳар кунни ўн марта кўнгириқ қилади, гаплашганим, деб. Ҳа, дейман палағда қилиб, Унда машина юбораман, актёримизни уринтирмай, толиқтирмай оқеласан, дейди. Хўп, дейман-у, машинани фалончи кунга айтинг, деб ҳам айтмайман. Ахир, актёрга ишончим йўқ.

Хуллас, ўн кун ўтиб кетди. Ўн биринчи кунни тонг саҳарда Фатхулла ака билан келишилган жойга, айтилган соатда бордим. Не қўз билан кўрайки, ака турибдилар пўримгина кийиниб, Хурсанд бўлиб кетдим. Тўй соҳибига машинани юборинг, деб айтмаганимга жуда хижолат бўлдим. Аммо қараб туриб бўлмайди, бир улвани гаплайшиб, Фатхулла ака турган жойга келсам, ака йўқ. Бир пайт мени чақириб қолдилар. Қарасам, бир мундайроқ «Кесия»нинг орқасига ўтиришиб мени чақиритдилар.

Юринг, алоҳида машинада кетамиз, десам, йўқ, деб туриб олдилар. Унда ҳеч бўлмаса, олдинги ўриндиққа ўтинг, десам, йўқ сизнинг гавдангиз катта, орқада қийналасиз, орқа ўриндиқда кетаверман, дедилар. Шундай қилиб, орқада севимли актёримиз ва яна икки киши, олдинда эса худди халқ артистидек мен кетяман. Ҳозир ўйлаб, уятдан хижолат бўлиб кетаман.

Тўйхонага етиб бордик. Тўй эгаси жуда қаттиқ наят қилган экан. Канн фестивалидаги гиламлардай пояндоз тўшаб, ўзининг суюклик актёрини қутиб олди. Елкасига тўн ёлди, қадамларига кўчқорни бўғизлади. Бундай илтифот-

дан Фатхулла ака хижолат бўлар, керак эмас, керак эмас, дерди нуқул. Тўйни жуда чиройли қилиб очиб бердилар. Ора-орада даврага чиқиб шеърлару монолоғлар ўқиб кўнгишларни шод этдилар. Навбат қўшиқчи-га берилгач, одамлар қий-чўв солар, Фатхулла ака гапирсин, қўшиқ ҳар кун бор, бундай одамларни қачон кўрамиз, дерди ҳамма.

Фатхулла ака эса аксарият тўйларда бунинг аксини кўрганини айтиб, одамлар шеърдан безор бўлган бир пайтда бу ургутликлар шеър сўраганини қаранг, дердилар қулиб.

Бир пайт актёр қўринмай қолдилар. Қўшиқчи беш-олтита машхур ашулани бузиб-бузиб айтиб бўлгач, яна даврага ақани чорлади, аммо у киши йўқ. Ҳамма қидиришга тушди. Шу пайт бир болакай айтдики, қўшининг уйдаи пешин намозини ўқийтган экан. Қўшиқчи бу ҳақда даврага эълон қилиб, ҳозир келарканлар, пешинни ўқийтган эканлар, деган эди, қий-чўв бўлиб кетди. Бу шовқин санъаткорга бўлган хурмат, унинг эътиқодига, ахлоқига эҳтиромининг намунаси эди.

Тўй жуда зўр ўтди. Тўй соҳибига беҳад миннатдор бўлди. Актёрни қўйра-да-қўймай ўша кунни олиб қолди уйдаи. Эртасига Ургутнинг машхур «Юқори бозори»га олиб борди. Бозорда юрб-босиб, сотувчи зоти бори, актёрни кўриб дастхат сўрайди, расмга тушайлик, дейди. Фатхулла ака курсовда қолиб кетди. Аммо бундан хурсанд бўлар, раҳмат айтар эди тинмай. Бир аёл чаппаки нондан йиғирмасини санаб актёрга берди. «Манавини баллариз билан енг, мазаси озғизга қолди, айлана сезга», деди. Буни кўриб бир отахон шовганидан нима қилишни билмай сотайтган носидан ярим қилоча тортиб, манавиниям олиб кетинг, деди. Мен чекмайман-да, дедандилар, қўшилларга берасиз, ургутники бошқача, деди беғубор қулиб отахон.

Ана шунақа, бир олам эҳтиромларга чўмиб, Тошкентга қайтдик. Хайрлашар чоғимиз менга боғли нондан тўрт-тасини бир пакетга солиб бердилар.

Ҳарчанд қаршилиқ қилмайин, опасиз, ахир, сиз бўлмасангиз, мен қаёқдаю ургут қаёқда эди, дедилар. Уйга келдим. Нонни пакетдан олиб ёйиб қўйиб, шундоқ қарасам, улларнинг орасидан тўрт юз доллар чиқди. Ох, дедим, бу пулларни адашиб бериб

юборган деб, шу заҳоти уйларига сим қоқдим. Хайрият, ўзлари кўтардилар гўшакни. Ҳолатни тушунтирдим.

«У сизнинг ҳақингиз, она сундай ҳалол, атайин ноннинг орасига солиб юбордим. Мендан эса ҳавотир олманг, ургутдан ўнта тўйдан ҳам ололмайди-ган пул тушди, кўрдингиз-ку», дедилар. Шу воқеадан кейин Фатхулла Маъсудов билан кадрдон бўлиб қолдик. Кўп суҳбатлашардик. Суҳбатлаша туриб одам дегани шунчалар самимий, шунчалар тоза бўлиши мумкинми, деб кўп ўйлардим. Вафотларидан кейин янада маълум бўлдики, у киши ҳақида ҳамма шундай ўйларкан.

Ҳаммани йиғлаиб кетган акам, охирагини оқиб бўлсин. Чинакам халқ артисти деб сиздек инсонларни айтишарди. Эл орасига кирсангиз, ўз фарзандидай қабул қилган бу халқ сизни унутмайди. Сизни тўйга чорлаган муҳлисингиз вафотингизни эшитиб, уч кун бел боғлабди, одамларга Худойи қилиб берибди. Сиз ана шундай бағри уммон инсонлар қалбиди мангу яшайсиз...

Мақсуд ЖОНИХОНОВ, «Жамият» газетаси Бош муҳаррири

ШЕЪР ҲАМ ХУДДИ МУҲАББАТ КАБИ, ДЎСТИМ!

(Марина Цветаеванинг “Пастернакка мактублар” туркумидан)

Борис, сенинг илк инсоний мактубингдан бошим кўкка етди (қолганлари қандайдир рухий мактублар эди). Сен шунчаки қораламаларингга мени мушарраф этдинг. Мени уларга лойиқ топдинг.

8 йилдан буён (1917–1925) рўзгор ичида қайнайман, примусда тинимсиз қайнаётган қайнат-мам аслида ўзим бўлсам керак. Менинг қисқача қораламам – шу. Асли, ҳаётимнинг ўзи қоралама, уни ёнгинасидан бир кўрсанг эди... Бу қайд дафтари – оппоқ дастурхон, Борис! Мен кунига минг бир мартаба бўладиган чакириқнинг (балки бошқалар олдидаги масъулиятдир бу) биринчисидаяк дафтардан юлиниб, ҳеч қачон ортимга қайтолмаслигим учун ўзимдан нафратланман. Менда протестантик бурчи бор. Лекин бу сенга бўлган католикларга, йўқ, йўқ, хлисларига хос муҳаббатин олдида ҳеч нарса эмас.

Сен мени хорижда саргузаштлар ичида яшапти деб ўйлама. Мен қишлоқда гозлар, сув чиқаргич насослар атрофидаман. Ва яна қишлоқни турган-битгани роҳат-фароғат деб ҳам тасаввур қилма. Бу худди икки қўлинг ҳаракатидаги бирор имо-шора ўзингники бўлмаган ҳолатга ўхшайди. Дарахтларни кўрмайман, улар мендан меҳр-муҳаббатни кутишяпти, дордаги ювилган қирларининг қуриш-қурмаслигидан қатъий назар, ёмғир менга жудаям зарур. Бутун куним пишир-қуйдир, супур-сидир, сув ташиш, Георгийга қараш, Аля билан биргаликда француз тилидан шуғулланиш билан ўтади. “Жиноят ва жазо”даги Катерина Ивановнани қайта ўқиб кўр, ўша қаҳрамон менман. Қаттиқ газабдман, Борис! Кун бўйи рўзгорда қайна-япман. Мана тўртинчи ойдики, “Каламуш оловчи” поэмани ҳамон тутатганим йўқ, ўйлаш учун вақт топиламан, каламининг зиммасида қолган ўйлаш. Тонгда 5 дақиқа, кун орасида 10 дақиқагина тин олиш учун вақт бўлади. Тунлари

эса буткул имкони йўқ; диққатимни ўзга нарса-лар банд қилади. Ҳаётинг ўз ўз(қўл)ингда эмас, бироқ ўзинг ана шу ҳаёт ичидасан. Дахшаат! Ҳеч нарсанинг овозини эшитолмайсан, ҳаттоки тунги шовқинларни-да. Сабаби, соат кечки 8 бўлиши биланоқ уй бекаси чиқиш эшиқларини тан-балайди, менда эса калитлар йўқ. Менинг барча эшиқларим кириш учун, чиқишни кўрсатмаган, тушуняпманми?

Борис, мана бир йилдики, “маҳбуслик-да” яшапман. Сен ҳеч қурса уй ва тахририят, тахририят ва унинг йўлақлари орасидасан, мен гир атрофини тоғлар қуршаган ва одамни бугу-чи адирликда яшапман. Адирликда ўзингни худди бошинг устида қора булутлар сузиб ю-рандек ҳис қиласан.

Дўстларим йўқ; бу ерда шеърни хушлашмайди. Ташқари – буткул шеърсизлик. Билмайман, уларни нима тутиб туради? Меҳмондўст бўлма-ган уй бекаси, эски кийимлардаги ёшгина жувон. Мен сени тушунмаяпман: шеър ёзишни

ташламоқчимисан? Кейин-чи? Ўзингни кўприк-дан Москва дарё-сига ташлайсан-ми? Шеър ҳам худди муҳаббат каби, дўстим! У сени тарқ этмагунга қадар ше-рият маъбудаси бўлмиш Лиранинг измидасан.

Сени Есенин билан таққослашлари – кулгили. Унга ишонмайман, ишқибозлик ҳам қилмайман ва Есенин бўлиб яшаш қанчалик осон эканини доим ҳис этганман. Мен сени ҳеч ким билан таққослашмайман. Сен асло биринчи бўлмай-сан. Биринчи ким бўлгани буюк сир ва буюк сафсата, “сўнгги” ҳам охириларнинг аллақайси даражаси, холос. Фақат яратилган, охор ва зеб берилган. Биринчиларнинг доим иккинчиси бўл-ган. Ягоналар асло биринчи бўлмайди, Борис!

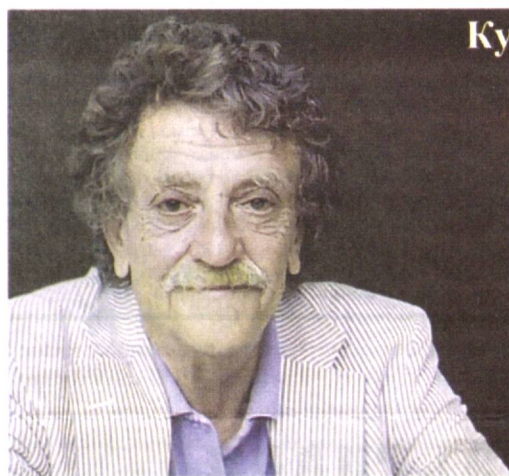
Поэмангни ҳам, прозангни ҳам олдим. “Про-за” номи шунчалар мутаносиб, “Ҳикоялар” эса

шунчалик сунъийки, мен китобни қўлимга ол-ганимдан буён уни фақат Пастернакнинг “Про-за”си деб атаб келдим. “Ҳикоялар” деб эмас. Наҳотки, сен ҳикоялар ёзсанг. Куляпман. Ҳикоя-ларни Зайцев (Борис Константинович Зайцев) ёзар эди. “Проза” – бу бир яхлит давлат, унда яшаш мумкин ёки кафтингни ботириб олишинг мумкин бўлган бутун бир денгиз. “Ҳикоялар” эса... буткул бемаънилик. Аҳмоқ ношир... Эҳ, Борис, аҳмоқ ва сурбетлар шунчалар кўпки...

1926 йил, 22 май, шанба

Рус тилидан
НАВРЎЗА таржимаси

Курт ВОННЕГУТ
(1922–2007),
АҚШ адиби

ЁЗГАНИНГИЗНИ АНГЛАНГ

Ёш шоирга маслаҳатлар

1. Сизни оғринтирган мавзу топинг. Шундай мавзу топингки, у сизни тинмай безовта қилаверсин. Ичингизга шўнган пайт юрагингизга ўша мавзунинг сингдириб кўринг. Юрагингиз, ҳа, бу мавзу бошқаларни ҳам ўйлантириши керак, десагина уни асар муҳиятига айлантиринг. Шунда айни ўша асар ўқувчида ҳақиқий қайғу ҳиссини уйғотади.

2. Гапни кўпайтирма. Келинг, бу борада гапни кўпайтириб ўтирмайлик.

3. Соддалик. Бир тилнинг икки даҳо фар-занди Уильям Шекспир ва Жеймс Жойс икковиди бир на-зар солинг. Шекспирни машҳур қилган ўша улугвор “Улоққоқ ёки қолмоқ” масала ҳам ўта қисқа ёритилганда – энг узун сўз беш ҳарфдан иборат. Жойс ҳам ис-таса, Клеопатранинг тожи ян-лиг муҳташам жумлалар туза ол-арди, бироқ унинг “Эвелин” ҳикоя-сини бир ўқинг-чи! Бутун ҳикоя уч сўз билан очиб берил-ади: “У чарчаган эди”. Тилда-ги соддалик нафақат фаросат, балки муқаддаслик белгисидир. Зеро, Инжил ҳам ўн тўрт ёшли болақай туза олиши мумкин бўл-ган гап билан бошланади: “Худо аввал осмон ва Ерни яратди”.

4. Жумлаларга жаллоддек ёндошинг. Ўқувчи яхши биладики, сиз истасангиз, Клеопатра учун тож ҳам ясашингиз мумкин. Аммо сиздаги етуклик онгингиздаги ва-змин фикрлар билан ҳисоблашмоғи шарт. Қондангиз шундай бўл-син: агар сиз тузган жумла ҳикоянгиз гоёсини заррача бўлса-да

ёритолмаса, уни йўқотинг. Қанчалар мукамал бўлмасин, бари-бир. Керак эмас!

5. Нима демоқчисиз? Мен антик муаллифларни пурхашам номлари ё биздан анча аввал яшаб ўтганлари учун эмас, балки айтмоқчи бўлганларини ҳам дангал, ҳам ташбеҳларга усталик билан ўраб ифода қилган-ликлари учун бениҳоя яхши кўраман. Ёзганларини англаб борар эканман, ўсимликдаги алмойи-жал-мойи услубда ёзиш, фикримни Пикассо суварларидек услубда айтиш, жаз мусиқасидек сирли ва жозибдор шакл-лар топиш орзум пучга чиқди.

Айтадиган гапни борича айта олиш етуклик белгисидир.

6. Ўқувчи раҳмингиз келсин. Ўқувчилар сиз каби буюк сўз устаси эмас, ҳазрати олийлари. Улар ўқиши, маърифатга эришиши керак. Одам ўқийдиган тилда ёзиш сиз ўйлаганчалик осон иш эмас.

Лекин ҳали хурсанд бўлманг. Орадан ўн йиллар ўтгач, ўзи нега ёзган, деган савол туғилади сизда. Ушунда эски ёзувлар-ингизни ўқиб, таушуниб, асл мақсадингизни аниқлаб олишингиз мумкин.

7. Назарияни ўрганг. Бадиий услубни техник жиҳатдан ўрганиб чиқиши учун Уильям Странк ва Э. Б. Уайтнинг “Услуб унсурлари” китобини тавсия қи-ламан. Э. Б. Уайт, таъбир жоиз бўлса, Американинг жаҳон ада-биётига туғфа қилган энг кучли адабиётшунослардан биридир.

Инглиз тилидан
Жамолiddин ҲУСАН таржимаси

Йироқларда эмасман, жоним жонингдан яқин

ҲАР ҚУШ МЕНМАН
Нечанчи тоғдир билмам, юрагини тоғлаган,
Қайси бир қиш қўши адирдан сузилган дам.
Сенсан Она у аёл, тизза қучиб йиллаган,
Биз йўлларга солиндик, кимдир кеч, кимдир эрта.

Не яшадик кўрмасдан, нелар чекдик туймасдан,
Жомларини тепаркан етти тилда соғинч - шан.
Хиноли қурбонидим қон талашган, эй аёл,
Чиқиб келсам тўсатдан танийсанми, мен кимман?!

Танимайсан, ахир кеч, ёпилди келмоқ-кетмоқ,
Қароқчи қўймас омон, бирдан музлади замон.
Зулматларда гағғомиз, бунда ҳар не изма-из,
Ҳайдалсанг ҳам қалбиндан, оқмайди бир томчи қон.

Она, излама, сўрма, бир ичкин қадардаман,
Ёпингичим қор маним, ёстигим аёз маним.
Бу ер эса қорли тоғ сен билмаган ердаман,
Эплик иккинчи кечам парча-парча баданим.

Баҳор ташриф буюрар, чиқ у дамда тоғларга,
Сен у ерда сўлган гул, мен бу ерда қўчиман.
Устиндан қушлар учар қанотида бир яра,
Жим, чарчатма ўзингни, кўргангиз ҳар қўш менман.

Йироқларда эмасман, жоним жонингдан яқин,
Кўз очаркан баҳорга, сен бўлма ёвуз юртин.
Қоронгуда бўлса ҳам қорлардан эҳтиёт бўл,
Билмасдан эзаҳалиг чечакдирман очилган.

БЎЗКИР БЕЗАГИ
Бўзқирда улгайган катта дарахтмиз,
Кўзимизда кўклар солган дол-бутоқ,
Қайдан бўшлиқ топсак шу ёнга тошдик,
Барча кўнгилларга бўлиб дил-дудоқ.

Тупроқ афсунлади, сув азизлади,
Китъа йўрғаклади, денгиз сизлади,
Ер-у осмон бирдай бизни сўзлади,
Қанча қурбон бўлди, балки, минг санок.

Бир ҳукми бўлмасди, ўрмоннинг, тоғнинг,
Манзили буларкан ҳар олтин чоғнинг,
Нараси аталсак ҳар қўлган оҳнинг,
Ўз шохимиздан тўлиб тушдик ҳар сабоҳ.

Мавсум танимасдик ҳар лаҳза баҳор,
Қайда қишлоқ қурсак гўзал умид бор,
Бу умид деганнинг билгани ҳам қор,
Йўл олганда қорага дўнғайдир оқ.

Ҳар шохимиз бир дostonга туш бўлди,
Кимдир ҳурмуз бўлди, кимдир қуш бўлди,
Қайда бек бор бўлса унда бош бўлди,
Ёхуд ёллар учун ипакми тароқ.

Найлайин беради замон қилини,
Жуда кеч англадик тилсим - дилини,
Биздан қизғонаркан аччиқ болини,
Емадикми сўйла кеч гоҳ, эрта гоҳ.

Хайреттин ЁЗУВЧИ,
турк шоири

БУ САВДОНИНГ КЎТБЛАРИ ЙЎҚ
Олис иқлимларга тушар кўзларинг,
Кўнглинг биз билан ҳеч бўлмас биларман.
Ҳар туғилган куним биридан ўжар,
Дарёлар васига мулзам сингарман.
Питирлаган куртақлар узра,
Вақтни тинларман.

Замон қолдирмади фаслни ёзга,
Тасодиф дўнаркан баҳорлар кузга,
Қақшади шохларим кўриниб кўзга,
Ҳар япроғим энди сориг бир байроқ.

Танҳо сен эмассан қисмати кесган,
Титраган шундайин вақтларда эсан,
Йўлда ўтар доим йўллардан безган,
Эҳтиёт бўл, ҳар не ўтар йикиби, бўлиб шох.

Сен йўқсан
Бу савдонинг кўтблари йўқ.

Бир ҳикмат чоғими яшаётганим,
Ой ярим тушар кўнглимга, қуёш ярим,
Чўллар иссиқ эмас мен учун,
Сен Лайлолардек имкониятли эмассан,
Сигломийсан менсизлигинга
Богли эмас кўлларинг,
Ўғирласин гўзалликларимни беор,
Кўкларни бўйларми қанотлари қушларнинг,
Калтакесак тупроққа
Исёнкор савдоларми юрагимда сақлаганим,
Амазонка аёлларин диллари ўксик эмас,
Ҳануз англаяман сен йўқсан
Бу савдонинг кўтблари йўқ.

Дўстлар вафосизми ёхуд
Қўшниллар ўтишар саломсиз,
Сени нетайин гулим,
Оқшомлар юлдуз дардим,
Нур туширдим деразанга
Шаҳарнинг сомон йўли кўчаси биз учундир.
Кирмадиг кечаларимга
Дўнуб ўзимни айирдим бор маъналардан,
Чорасиз ўлдир суварларнинг ташна дуоқларидан,
Телба кўнглим бир бошига сачрамиш.
Ва сен ортиқ йўқсан
Бу савдонинг кўтблари йўқ.

Турк тилидан
Раҳмат БОБОЖОН ўғирмаси

ХОРИЖДАГИ МУҲБИРАРИМИЗ ЮЗАСИДАН СИЗНИ ҚИЗИҚТИРУВЧИ БАРЧА САВОЛЛАРГА УЛАРИНГ ЎЗЛАРИДАН ЖАВОБ ОЛИШИНГИЗ МУМКИН!

Роберт АДАМСОН, Австра-
лия, Сидней Адабиёт ҳамжамияти
мутахассиси.
Беттина БАЛЕКА, Австрия, шо-
ира, “Австрия адабиёти учун” давлат
мукофоти маслаҳат кенгаши аъзоси
Кристофер ФОРД, АҚШ, Мичи-
ган университети илмий ходими.
Рикардо ДОМИНИК, Бразилия,
Жанубий Америка англиззабон шо-
ирлар ассоциацияси маслаҳатчиси.
Хусайн ибн ҲАМЗА, Германия,
Германиядаги шарқли шоирлар
уюшмаси раҳбари.

Акиф ХОНСУЛТОН, Грузия, “Қорапа-
пақлар” илмий журнали Бош муҳаррири.
Мэвакхе ИБУЛИ, Жанубий Афри-
ка Республикаси, Африка Миллий
шеърлик академияси саркотиби.
Нилл АЙТКЕН, Канада, Торонто
адабий таржима бирлашмасининг
Осиё мамлакатлари бўлими бошлиғи.
Ким Бит НА, Корея-Ирландия, Ир-
ландия Миллий университети шарқ-
шунослик факультети илмий ходими.
Ҳанлок АГИАТ, Непал шоири,
“Ражан Мукарун” ёзувчилар кенгаши
етакчи мутахассиси

Ҳонг ИН, Хитой адибаси, Пекин
таржима маркази ходими
Зарина КАНУКОВА, Қабар-
дин-Болқор, “Горянка” газетаси Бош
муҳаррири.
Олтинбек ИСМОИЛОВ, Қирғизистон,
Манас университети ўқувчиси, шоир.
Шаҳид АББОС, Покистон,
ёзувчи
Зера БЕКИРОВА, Қирим-Татар
Республикаси.
Ҳадда СЕНГОР, Мўғулистон, Мўғу-
листон Ёзувчилар Иттифоқининг
“Халқаро алоқалар” бўлими бошлиғи.

Ҳанне ЭРСТАВИК, Норвегия
жамияти етакчи мутахассиси.
Ақбар ҚЎШАЛИ, Озарбойжон,
Дунё ёш туркий ёзарлар бирлиги
раиси.
Алмаз УЛВИ, Озарбойжон, наво-
ийшунос олима, профессор.
Рафиқ САЙДУЛЛО, Россия (Ар-
хангельск), Шимолий (Арктика) фе-
дерал университети талабаси.
Нилуфар ШИХЛИ, Россия (Моск-
ва), журналист.
Изабелла ТАН, Филиппин, Филип-
пин Шеърят академияси котиби.

Эллимаия СЕО, Финляндия,
Финляндия Таълим маркази етакчи
мутахассиси.
Денис ЭМОРИН, Франция, “Па-
риж йилномаси” нашри мутахассиси.
Антонис ФОСТИЕРИС, Юнон
шоири, ҳуқуқ фанлари доктори,
Афина миллий университети
профессори
Кимё ТАНАКА, Япония, “Шиқи
Хайкусфер” лойиҳаси раҳбари.
Парта АЧАРИЯ, Ҳиндистон,
шоир

Муассис:
“ТАФАККУР ВУЛОҒИ”
масъулияти чекланган
жамияти

Тахрир хайъати:
Акmal САИДОВ
Дилшод САИДЖАНОВ
Сирожиддин САЙИИД
Қаҳрамон ҚУРОНБОЕВ
Шароф УСНАТДИНОВ
Шухрат РИЗАЕВ
Рустамбек ШАМСУТДИНОВ
Муртазо СУЛТОНОВ
Ахрор АҲМЕДОВ
Бахтиёр ИСҲОҚОВ
Тоштемир ТУРДИЕВ
Шухрат НОСИРОВ
Кўчқор НОРҚОБИЛ

Ҳамкорларимиз:
Республика Маънавият ва
маърифат Кенгаши

Ўзбекистон Республикаси
Президенти
Администрацияси
хузуридаги Ахборот ва
оммавий коммуникациялар
агентлиги

Ўзбекистон Ёзувчилар
уюшмаси

Ўзбекистон Республикаси
Маданият вазирлиги

Ўзбекистон Республикаси
Халқ таълими вазирлиги

Ўзбекистон Ёшлар
иттифоқи

Бош муҳаррир
Ҳосият РУСТАМОВА

**Маънавий-маърифий,
адабий-бадиий,
ижтимоий-сиёсий газета**

№ 4521 буюртма
Газета 2001 йил 8
декабрдан чиқа бошлаган.

ISSN 2010-6122

Газета Ўзбекистон Матбуот
ва ахборот агентлигида
0258 рақам билан 2012 йил
26 январда қайта рўйхатдан
ўтган.

Саҳифаловчи:
Шаҳобиддин МАХМАДИЕВ

Манзилимиз: 100011,
Тошкент шаҳри, Навоий
кўчаси, 30-уй.

Телефонлар:
(71) 244-36-97
244-36-99
244-36-90

e-mail:
kitobdunyosi@mail.ru

Материаллар газетадан
кўчириб босилганда
“Китоб дунёси”дан олингани
кўрсатилиши шарт.

Баҳоסי келишилган нархда

Адади: 4865

Босишга топшириш вақти –
19.00
Топширилди – 19.00
№ V – 4331

Газета
“Ўзбекистон”
нашриёт-матбаа
ижодий уйида чоп этилди.

Қорхона манзили:
Тошкент шаҳри,
Навоий кўчаси, 30-уй.

Ҳажми А-2
бичимда, 4 босма
табоқ, офсет усулида